

Sisekaitseakadeemia

Finantskolledž

Edgar Lennuk

**NARVA NOORTE MAKSUMORAAL JA
MAKSUTEADLIKKUS**

Lõputöö

Juhendaja:

Hannes Udde,

magistrikraadile vastav kvalifikatsioon

Kaasjuhendaja:

Liis Vihmar, MA

Tallinn 2021

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Juuni 2021
Töö pealkiri eesti keeles: „Narva noorte maksumoraal ja maksuteadlikkus”	
Töö pealkiri võõrkeeles: „Tax morale and tax awareness of Narva youth“	
<p>Lühikokkuvõte: Lõputöö on koostatud eesti keeles ja koosneb 54 leheküljest. Lõputöö koostamisel on kasutatud 59 allikat.</p> <p>Lõputöö on aktuaalne, kuna valdkond on Maksu- ja Tolliameti 2020. aasta arengukavas üheks strateegiliseks suunaks, kus Eesti inimestel, sealhulgas ka noortel oleksid piisavad teadmised riigi maksusüsteemi toimimisest.</p> <p>Uurimisprobleemiks on: milline on Narva noorte maksuteadlikkus ja -moraal?</p> <p>Lõputöö eesmärgiks on välja selgitada Narva noorte teadmised maksunduse põhialustest ja maksualane kohusetundlikkus oma riigi suhtes (maksumoraal). Eesmärgi saavutamiseks kasutatakse kvantitatiivset uurimismetoodikat.</p> <p>Töö teoreetilises osas anti ülevaade maksumoraali ja maksuteadlikkuse olemusest ja nende seostatavusest maksukuulekusega, noortega ja riikliku õppekavaga, analüüsid teadusartikleid, statistikat ja erialast kirjandust. Empiirilises osas tutvustatakse uurimismetoodikat, valimit ja kvantitatiivset uurimismeetodit.</p> <p>Autori koostatud küsimustiku vastuste analüüsist selgus, et Narva noortel on hea maksuteadlikkus, kuid nõrk maksumoraal, mis kujuneb peres.</p> <p>Võimalike lahendustena toodi välja maksuteadlikkuse ja -moraali tõstmine läbi kohustusliku õppeainet ja programmi vanemate jaoks.</p>	
Võtmesõnad: maksumoraal, maksuteadlikkus, maksukäitumine, noored	
Võõrkeelsed võtmesõnad: tax awareness, tax morale, youth, tax behaviour, tax compliance	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Töö autor: Edgar Lennuk	
<p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma lõputöö avaldamisega elektroonilises keskkonnas.</p>	
Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)	Kommentaar (soovi korral)
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Hannes Udde	Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)
Kaasjuhendajad: Liis Vihmar	Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor: Kerly Randlane	Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. MAKSUTEADLIKKUS JA MAKSUMORAAL	7
1.1. Maksuteadlikkuse olemus ja tähtsus	7
1.2. Maksumoraali olemus ja mõjutavad tegurid.....	10
1.3. Maksumoraali kujundamise võimalused	15
2. NARVA NOORTE MAKSUTEADLIKKUSE JA MAKSUMORAALI EMPIIRILINE UURIMINE	18
2.1. Uurimismetoodika tutvustus	18
2.2. Narva noorte ankeetküsitluse tulemuste kokkuvõte.....	20
2.3. Järeldused ja ettepanekud	37
KOKKUVÕTE	39
SUMMARY	41
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	42
JOONISTE LOETELU	47
Lisa 1. Ülevaade Narva noorte maksumoraali ja maksuteadlikkuse küsimustikust ...	48
Lisa 2. Narva haridusasutuste nimekiri	53

SISSEJUHATUS

Maksustamine on oluline teema, mida arutatakse igas maailma riigis. Maksustamise roll on suures osas vaieldamatu, eriti arenenud riikides, kuna see aitab riigil oma kulutusi finantseerida. Maksusüsteemi kasutuselevõtt toob kasu kodanikele tervikuna, kuna see vähendab sissetulekute ja rikkuse ümberjaotamise kaudu ebavõrdsust rikkaste ja vaeste vahel (astmeline maksusüsteem). Ehkki on selge, et maksud on maailma riikide üks peamisi tulusid. (Ghani, *et al.*, 2020, p. 19)

2019. aastal oli Eesti maksutulu 7,87 miljardit eurot ja eelarve tulude maht 11,06 miljardit eurot (Rahandusministeerium, 2020). Suure osa riigi sissetulekust moodustavad maksud ning maksukohustuse kohane täitmine tagab riiklike süsteemide jätkusuutlikkuse, tõstes nii kodanike elukvaliteeti kui ka parandades riigi majanduslikku olukorda. Sellepärast on vaja teada maksumaksja suhtumist maksudesse ja nende tasumisse. Maksude kogumisel on tähtis maksumaksja motivatsioon, mis tuleneb maksumaksja moraalist ja tema teadlikkusest antud valdkonnas. Kodanike teadlikud harjumused kujunevad noores eas ning eduka ja teadvustatud maksukohustuse juurdumise tagamiseks tuleb sellele teemale tähelepanu pöörata nii vara kui vähegi võimalik. ”Tööandja võib 13–14-aastase alaealisega või 15–16-aastase koolikohustusliku alaealisega sõlmida töölepingu ja lubada teda tööle, kus töökohustused on lihtsad ega nõua suurt kehalist või vaimset pingutust (kerge töö). 7–12-aastaselt alaealisel on lubatud teha kerged tööd kultuuri-, kunsti-, spordi- või reklaamitegevuse alal“ mis tähendab, et hiljemalt sellesse ikka jõudmise ajaks peab noor maksukohustusest ja -moraalist teadlik olema (Töölepingu seadus, 2008).

Valitud teema „*Narva noorte maksumoraal ja maksuteadlikkus*“ on aktuaalne, kuna valdkond on Maksu- ja Tolliameti 2020. aasta arengukavas üheks strateegiliseks suunaks, kus Eesti inimestel, sealhulgas ka **noortel** oleksid piisavad teadmised riigi maksusüsteemi toimimisest “maksude maksmise olulisuse teadvustamist, maksualase väärkäitumise ära tundmist kui ka teadmisi sellest, milleks maksuraha kasutatakse“ (Maksu- ja Tolliamet, 2020, lk 3, 11).

Teema on uudne, kuna uuritakse **eraldi** Narva noorte maksumoraali ja -teadlikkust. Autorile teadaolevalt on varem uuritud Tallinna koolinoorte ja üldiselt Eesti noorte maksuteadlikkust. Uuringut, mis lähtuks just Narva noortest, ei ole autori käsutuses oleva info järgi lähiajal tehtud. Autor valis just Narva linna, kuna vastavalt Statistikaameti

andmetele on Narva Eestis teine linn, kus on registreeritud kõige rohkem töötuid noori (337 noort); esimesel kohal on Tallinn (1269 noort), aga Tallinna olukorda on juba uuritud Sisekaitseakadeemia Julia Tjukina magistritöös (Statistikaamet, 2021a). 2020. aastal uuriti abiturientide maksuteadlikkust Sisekaitseakadeemia lõputöös „*Eesti abiturientide maksuteadlikkus*“ (Aljaste, 2020). Seal otsiti infot kogu Eesti koolinoorte maksuteadlikkuse kohta ja selle muutusest võrreldes tulemustega, mis saadi 2013. aastal Sisekaitseakadeemias Julia Tjukina tehtud magistritöös „*Tallinna koolinoorte teadlikkus maksudest ja selle mõju Eesti julgeolekule*“ (Tjukina, 2013). Nendest töödest selgus, et Eesti koolinoorte maksuteadlikkus on oluliselt muutunud.

Eesti riigieelarve põhineb maksulaekumistel, seega peavad noored olema haritud antud valdkonnas, kuna nende käes on riigi tulevik ja maksulaekumiste suurus. Uurimisprobleemiks on: milline on Narva noorte maksuteadlikkus ja -moraal? Kuna paljud harjumused kujunevad juba noores eas, peaks ka maksukäitumine, mis hõlmab maksumoraali ja maksuteadlikkust, saama aluse nooremas eas. Seega on oluline uurida, milline on Narva noorte maksuteadlikkus ja -moraal.

Eesmärgi täitmiseks püstitati järgmised uurimisküsimused:

- Millised on Narva noorte maksunduse alased teadmised?
- Milline on Narva noorte suhtumine maksude maksmisesse kui oma kohustusse riigi ees (maksumoraal)?

Lõputöö eesmärk on selgitada välja Narva noorte teadmised maksunduse põhialustest ja maksualane kohusetundlikkus oma riigi suhtes (maksumoraal).

Maksumoraal on mõiste, mida tavaliselt määratletakse, kui maksude maksmise sisemist motivatsiooni, mis tuleneb moraalsest kohustusest maksta makse, andes sellega oma panuse ühiskonda (Alm & Torgler, 2006, p. 1). **Maksuteadlikkus** on maksumaksja seisund, mille korral ta teab, mõistab ja rakendab seaduslikult maksuregulatsiooni, vabatahtlikult ja korrektselt maksumaksja kohustuste täitmisel (Nurkhin *et al.*, 2018, pp. 240–255). Analüüsidest maksuteadlikkust ja -moraali, saab kujundada terviklikku maksukäitumise tausta kogu riigis.

Lõputöö eesmärgi täitmiseks püstitati järgmised uurimisülesanded:

1. Analüüsida teadusartiklites välja toodud maksuteadlikkuse ja -moraali olemust.
2. Analüüsida Narva noorte maksuteadlikkust.
3. Uurida Narva noorte maksumoraali ja selle kujunemist.

4. Uuringu põhjal tehtud järelduste alusel teha ettepanekud noorte maksuteadlikkuse ja maksumoraali tõstmiseks.

Lõputöö koosneb kahest peatükist, millest esimene ja teine peatükk jagub kolmeks alapeatükiks. Töö teoreetiline osa annab ülevaade maksumoraali ja maksuteadlikkuse olemusest ja nende seostatavusest maksukuulekusega, noortega ja riikliku õppekavaga, analüüsidest teadusartikleid, statistikat ja erialast kirjandust. Empiirilises osas tutvustatakse uurimismetoodikat, valimit ja kvantitatiivset uurimismeetodit. Andmekogumismeetodina rakendati küsitlust ning statistilist analüüsi.

Küsitlus tehti internetipõhiselt, kasutades Google Forms platvormi. Küsitluse valimi moodustasid Narva noored vanuses 18–24 aastat, st 12. klassi õpilased ja üliõpilased. Küsitluse geograafiliseks piirkonnaks oli Narva linn. Küsitlus viidi läbi kümnes koolis, Tartu Ülikooli Narva kolledžis ja Ida-Virumaa Kutsehariduskeskuses. Ankeedi küsimused olid suletud, st vastusevariandid olid ette antud ning vastaja pidi valima ühe või mitu vastusevarianti. Seejärel analüüsis autor Narva noorte seas tehtud küsitluse tulemusi. Kokku vastas 100 noort.

Andmete ja kirjanduse otsimisel kasutas autor sellised andmebaase, nagu ESTER, STAT, SAGE ja EBSCO. Otsingusõnadeks olid: *tax knowledge, tax morale, youth and tax, tax behaviour, tax awareness, family in tax.*

Autor tänab kõiki lõputöö valmimisele kaasa aidanud, eelkõige juhendajat Hannes Udet ja Liis Vihmarit. Samuti avaldab autor tänu Narva gümnaasiumite õppejõududele ja direktoritele, kes aitasid küsitluse kohaletoimetamisega.

1. MAKSUTEADLIKKUS JA MAKSUMORAAL

1.1. Maksuteadlikkuse olemus ja tähtsus

Tänapäeva ühiskonnas on üleval palju küsimusi, mis on seotud maksude maksmisega või mittemaksmisega. 2007. aastal tegi Tartu Ülikooli majandusteaduskond uuringu, mis vaatles tööjõumaksudest hoidumist Eestis. Käsitleti Maksu- ja Tolliameti andmeid maksudest hoidumise ning ümbrikupalkade kohta ja Eesti Tööjõu-uuringu andmeid töösuhete kohta. Uuringust selgus, et maksupettuseid esineb rohkem **noorte** hulgas (Kriz *et al.*, 2007, pp. 3, 15, 20). Maksupettused tulenevad nõrgast maksumoraalist ja puudulikust maksuteadlikkusest. Ideaalses, kõrge maksuteadlikkuse ja maksumoraaliga ühiskonnas täidaksid kõik kodanikud ja ettevõtted maksuseadustest tulenevaid kohustusi ja registreeruksid, kui see on konkreetset nõutav, ning deklareeriks ja tasuksid vabatahtlikult ja õigeaegselt oma maksud, mis oleksid täielikult ja täpselt välja arvatud vastavalt seadusele. On olemas neli peamist maksukohustust, mida kodanikud ja ettevõtted peaksid maksunõudeid täites järgima ja mida üldjuhul peavad täitma kõik maksuhaldurid vastavalt maksuseadustele (OECD, 2008, p. 9):

- registreerida ennast maksustamise eesmärgil;
- esitada maksudeklaratsioonid õigeaegselt;
- deklareerida õige maksusumma;
- tasuda maksud õigeaegselt.

Noortel on vähe kogemusi ja teadmisi töö- ja maksumaailma kohta, kuna nemad alles hakkavad seda uurima. “Nooremad maksumaksjad võivad olla vähem teadlikud maksuküsimustest ning neil ei pruugi olla nii head sotsiaalsed või moraalsed kohustused, mis omakorda võib soodustada nende töötamist varimajanduses. Noortel puuduvad uute maksumaksjatena teadmised õigetest käitumisreeglitest ning oskused leida usaldusväärsed infoallikad, et omandada maksuteadmisi, mis aitaks neil kujuneda ausateks maksumaksjateks“ (Niemirowski *et al.*, 2003, lk 135 tsit Aljaste, 2020, lk 16). Üldiselt võib öelda, et ebaseaduslikku tööd tegijate seas on rohkem nooremaid ja madala sissetulekuga inimesi, samas kui teenuste ostmist mitteametlikust sektorist esindavad kõrgema sissetulekuga inimesed ja need, kellel on oma kodu (OECD, 2008, p. 77).

Maksuteadlikkus on maksumaksja seisund, milles ta teab, mõistab ja rakendab seaduslikult maksuregulatsiooni, vabatahtlikult ja korrektselt maksumaksja kohustuste täitmisel (Nurkhin, *et al.*, 2018, pp. 240–255).

Maksumaksja mõistes maksuteadlikkus on need teadmised, mis on enamasti avalikud ehk kättesaadavad kogu ühiskonnale. Eesti noorte jaoks on selleks eelkõige gümnaasiumi ühiskonnaõpetuse kursuse raames antud teadmised maksudest. (Viin, 2013, lk 10)

Jatmiko (2006, pp. 34–40) uuringu põhjal saab väita, et maksumaksja teadlikkus mõjutab positiivselt ja oluliselt temapoolset nõuete täitmist ehk inimeste teadmised mõjutavad nende käitumist. Hardiningsihi (2011, pp. 19–28) uuringute andmetel avaldab teadlikkus maksude maksmise vajadusest positiivset mõju valmisolekule makse maksta. Need uuringud näitavad, et mida suurem on maksumaksja maksuteadlikkus, seda suurem on tema valmisolek maksukohustuste tasumiseks. (Fadzilah *et al.*, 2017, pp. 30–32)

Maksumaksja maksunõuete täitmist mõjutab ka tema arusaam maksuseadustest. Maksumaksja, kes teab ja saab aru maksudest ja määrustest, käitub kuulekamalt. Mõistmine on aspekt, mis tuleneb inimese kognitiivsest protsessist. Maksumaksjad saavad maksuseadustest aru, sest need on mõtlemise (kognitiivse mõtlemise) tulemus endas, mitte teiste sunnil. Maksustamise mõistmine on kooskõlas sisemise omistamise teooriaga, mis selgitab, et inimest mõjutavad tema käitumisotsuses tegurid, mis on tema isikliku individuaalse kontrolli all. Maksustamise mõistmine on seotud maksumaksja teadmistega kohaldatavatest reeglitest. (Nurkhin *et al.*, 2018, p. 244).

Maksuteadlikkusega (finantskirjaoskusega) saab mõjutada nii noori kui ka täiskasvanuid, näiteks noored võivad avaldada mõju täiskasvanute maksumoraalile ning sellega motiveerida neid makse maksuma, ja vastupidi. Finantskirjaoskust käsitletakse kahel viisil: mõistmine (isiklikud maksualased teadmised) ja kasutamine (isikliku rahanduse rakendamine), seega ainult teadmised ei osutu kasulikuks, kui neid ei oska kasutada. (Huston, 2010, pp. 306–308)

Maksumaksja maksuteadlikkust mõjutavad maksudistsipliin ja maksudega seotud väärtushinnangud (Chin-Fatt & Tan, 2000, p. 45). Väärtushinnangud, mis on seotud maksudega, tulenevad kultuuriruumi maksusüsteemi võrdsusest, lihtsusest, neutraalsusest ja läbipaistvusest (Richardson, 2007, p. 57).

2013. aastal uuriti Tartu Ülikooli bakalaureusetöö raames Eesti noorte suhtumist maksudesse. Interneti kaudu tehtud ankeetküsitluses osalenud noorte vanus oli 18–26

aastat. Ankeetküsitluse tulemuste järgi oli Eesti noorte subjektiivne hinnang oma maksuteadlikkusele pigem kõrge (Viin, 2013, lk 29).

Maksuteadmiste kujunemine

Noored saavad osa oma maksuteadmistest koolist. Eestis gümnaasiumite õppeprogrammid põhinevad riiklikul õppekaval. Seega on oluline, mil määral ja mis mahus maksuteemalist õpetamist riiklik õppekava ette näeb. Praegused gümnaasistid õpivad 2011. aastal jõustunud gümnaasiumi riiklik õppekava järgi (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011).

Antud määruses “tähtsustatakse väärtusi, mis aitavad kaasa ühiskonna inimvara ning riigi majanduse arengule“. Kahjuks otseselt sõna “maksundus“ gümnaasiumi riiklikus õppekavas ei nimetata, kasutatakse sõna “majandus“. (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011)

Gümnaasiumis on võimalik võtta valikkursusena “Majandusõpetust“ ja „Ettevõtlusõpetust“, mille sisu käsitletakse eelnimetatud määruse lisa 10. Antud kursuse lõpetaja teab majanduse olulisemaid mõisteid ja põhimõtteid; valdab ülevaadet ja kogemusi erinevatest elukutsetest; mõistab ettevõtlust kui karjäärivalikut; analüüsib ettevõtete kujunemist ning toimimist; arendab loovust ja süsteemset mõtlemist; teab oma õigusi ja kohustusi kui kodanik, töötaja ja tarbija ning kasutab erinevaid teabeallikaid ja analüüsib neis sisalduvat infot. (Vabariigi Valitsus, 2011, lisa 10)

Antud kursused ei käsitle maksutemaatikat, aga kursuse sisus on üksikuid viiteid (“teab oma õigusi ja kohustusi kui kodanik, töötaja, tarbija ning ettevõtja” ; “teab üksikisiku, ettevõtte, riigi ja rahvusvahelise majanduse põhimõtteid ning saab aru nende tähtsusest igapäevaelus ja ühiskonna arengus“) mida võib vaadelda kui kaudseid viiteid maksundusele.

Valikõppeaine „Majandus- ja ettevõtlusõpe“ õppesisust leiab juba otseseid teemasid, mis on seotud maksuteadlikkusega, nagu: Inimene kui omanik, tootja, töötaja ja tarbija; Valitsuse osa majanduses; Ettevõtte raamatupidamine; Raha ja finantsmajandus; Rahvusvaheline majandus (Vabariigi Valitsus, 2011, lisa 10).

Peale selle on olemas sotsiaalsed, mille sisu kirjeldatakse gümnaasiumi riikliku õppekava lisa 5. Antud ainevaldkonnas on olemas kursused, kus otseselt õpitakse maksundust. Majanduse- ja maailmapoliitika kursuse lõpetanu on omandanud ülevaate nüüdisaegse majanduse toimimisest ja erinevatest majandussüsteemidest; oskab leida ja

kasutada majandusteavet; tunneb töösuhteid, ettevõtlust ning intellektuaalse omandi kaitset reguleerivaid olulisemaid õigusakte ning teab oma võimalusi ning oskab käituda tööturul; tunneb maksupoliitikat. (Vabariigi Valitsus, 2011, lisa 5)

Umbes 1966 aastal oli Ameerika Ühendriikides väljapaistev raamatupidamise professor Sommerfeld, kes kinnitas, et maksustamisest on saanud hariduse orb. Ta väitis, et ülikoolid ja koolid peaksid pakkuma üliõpilastele / õpilastele ainulaadset vaatenurka maksualaste teemade osas ning oli arvamusel, et maksustamist tuleks õpetada, mitte lihtsalt harjutada. Enam kui kakskümmend aastat tagasi olid Malaisia maksuteadlased nagu Barjoyai ja Ho nõudnud maksuhariduse kaasamist kõikidesse teadusharudesse. Barjoyai väitis, et maksunduse tundmine on ilmselt olulisem kui geograafia või geomeetria tundmine, maksustamine on universaalne teadmine, mida vajab iga kodanik, kellel on potentsiaal ühel päeval tulumaksudeklaratsiooni täita. Ta kinnitas, et kõigil üliõpilastel peavad olema kooli või kõrgkooli tasemel piisavad maksualased teadmised, et nad oleksid haritud. (Lai *et al.*, 2013, p. 155). Eelnimetatud ained (käesolev töö, lk 9) pakuvad Eesti gümnasistidel ainulaadset vaatenurka maksualaste teemade / teadmiste osas.

Kokkuvõttes on maksuteadlikkus tähtis, kuna sellega saab mõjutada nii noorte kui ka täiskasvanud maksumaksjate valmisolekut maksukohustuste täitmiseks, mis tuleneb maksudistsipliinist ja väärtushinnangutest. Gümnaasiumi riiklik õppekava ette maksuteadmiste omandamist koolis erinevate valikkursuste kaudu. Kahjuks aga eelnimetatud valikkursusi (majandus- ja ettevõtlusõpe, majandus- ja maailmapoliitika kursus) on võimalik õppida ainult vähestes koolides, kuna õppekava on väga lai ja koolid ei suuda kõik valikkursusi pakkuda. Kool peab ise valima erinevate valdkondade kursuse vahel ja pakkuma õpilasele valikut, mida ta õppida soovib.

1.2. Maksumoraali olemus ja mõjutavad tegurid

Riigi edukaks arenguks on oluline hea maksusüsteem. Mida efektiivsem on süsteem, seda kõrgem on oletatavalt inimeste maksukuulekus, mis on maksumoraali üheks mõjuteguriks. Inimeste harjumused, sealhulgas ka maksumoraal, kujunevad välja noores eas. Maksumoraal on mõiste, mida tavaliselt määratletakse kui maksude maksmise sisemist motivatsiooni, mis tuleneb moraalsest kohustusest maksta makse panusena

ühiskonda (Alm & Torgler, 2006, p. 1). Antud motivatsioon tuleneb nii sotsiaalsetest kui ka majanduslikest normidest.

Maksutulude stabiilseks laekumiseks peaks riik motiveerima maksumaksjaid ja nende kultuuri inimeste moraali tõstmiseks. Rahvusvahelistes uuringutes näidatakse, kuidas maksumoraal ja -käitumine on seotud kultuuriga. Igas riigis on olemas ainulaadne kultuur omaenda sotsiaalsete normidega. Uuring (Alm & Torgler, 2006, pp. 224–246) näitas, et Euroopas on maksukuulekus madalam kui USA-s, põhjendades kultuuriruumi normiks kõrgema maksukuulekusega.

Maksudest kõrvalehoidumise tegureid on palju, aga peamiselt jagunevad need välisteks ja sisemisteks. Sisemiste tegurite all mõeldakse sotsiaalpsühholoogilisi tegureid nagu isiku **sotsiaalsed normid** (motivatsioon), haridus, religioon, vanus ja sugu. Välisteks teguriteks on tegurid, mis mõjutavad inimesi väljast poolt, nagu majandus, poliitika ja usk valitsusse (Randlane, 2015, p. 516). “Poliitilised tegurid on eelkõige valitsuse eesmärgid ning prioriteedid nii fiskaal- kui ka maksupoliitikas. Maksud on riigi üheks põhiliseks tuluallikaks, mis teeb maksupoliitika lahutamatuks osaks eelarvepoliitikast. Eelarve defitsiidi korral on riigil võimalus omamaksupoliitikat muuta, seda eelkõige maksumäärade ning maksuseaduste muutmise, mis oluliselt mõjutavad maksumaksjate käitumist. Psühholoogilisteks teguriteks on eelkõige inimese valmisolek makse tasuda ehk tema sisemine motivatsioon. See sõltub eelkõige isiku arusaamast, moraaliprintsiipidest ja väärtustest, maksu õiglusest, usaldusest riigi vastu, maksutulu kasutamise teadlikkusest, riigi maksusüsteemist, maksupoliitikast, õiguskeskkonnast, halduspoliitikast, isiku individuaalsetest ja kultuurilistest omadustest. Silmas tuleb pidada ka inimese moraalsete väärtuste kujunemise aluseks olevaid“ (Väinaste, 2014, lk 8).

Sotsiaalsetel normidel on erinevad põhifunktsioonid, mida nad täidavad: reguleeriv, koordineeriv, stabiliseeriv ja sotsialiseeriv funktsioon. Kõik need funktsioonid kujundavad inimeses sisemist motivatsiooni (maksumoraali) (Liventaal, 2000, lk 10–23). Lisaks, sotsiaalsetele normidele on iseloomulikud järgmised põhitunnused (Liventaal, 2000, lk 24):

- Käitumist motiveeriv toime – sotsiaalne norm reguleerib inimeste toiminguid ning järelikult on käitumiseeskiri (sotsiaalne kohustus) üks faktoreid mis mõjutab inimeste tahet, motiveerib mitmete valikuvõimaluste hulgast toimina just normis prognoositudreegli või malli kohaselt;

- kohustus – inimene allutab oma tahtelisi käitumise normi eeskirjale, kus juures üksik isiku lähtekohast või sotsiaalse normi autoriteedi tingida kolm välist põhjust: kas austus, jõud või võim, mida valdab normiandja;
- realiseerimise viis – kui sotsiaalse normi autoriteeti võib tingida austust, jõud või võim, siis tuleneb sellest kaks normi realiseerimise viisi: sotsiaalne kohustus täidetakse kas vabatahtlikult või sotsiaalse surve ehk sunni mõjul (nt hukkamõist; varalisest või mittevaralisest hüvest ilmajätmine jt);
- eesmärk – sotsiaalse normi eesmärgiks on saavutada kehtestatudreegli või malliga prognoositud käitumine;
- abstraktsus – sotsiaalne norm reguleerib tüüpilisi juhtusid, ta tugineb korduvate samatüübiliste olustike üldistustele;
- kehtivus aebruarumis – sotsiaalsete normide teke, muutumine ja kadumine on pidev aebruarumis toimiv protsess, kuid samas kehtivat nad püsivalt mingil kindlal ajavahemikul kindlas ruumis ja isikute ringi suhtes- üksiku käitumisakti ühekordselt reguleerimiselt ei ole sotsiaalse normi tähendust.

Sotsiaalsed normid mõjutavad maksumoraali, sest kui maksumaksja väärtustab õiglast maksude tasumist, siis hakkavad seda täitma moraalist tulenevast kohustusest ka kõik teised ühiskonna liikmed.

Lisaks üheks tähtsaks teguriks on ka riigi ja maksuhalduri suhtumine maksumaksjasse. Maksumaksjate suhtes võib eristada kahte vastandlikku suhtumist (Feld & Frey, 2003, p. 2):

- Austav suhtumine, mis toetab ja võib-olla isegi tõstab maksumoraali.
- Autoritaarne režiim, mis õõnestab maksumoraali.

Eestis ametnik peab käituma vastavalt Avaliku teenistuse seaduse paragrahv 51 “Üldised kohustused“ alusel (Avaliku teenistuse seadus, 2012, § 51):

(1) „Ametnik peab oma teenistusülesandeid täitma **ausalt, asjatundlikult ja hoolikalt.**

(4) Ametnik peab käituma **väärikalt nii teenistuses olles kui ka väljaspool teenistust,** sealhulgas hoiduma tegevusest, mis diskrediteeriks teda ametnikuna või kahjustaks ametiasutuse mainet. “

Tuginedes eelnimetatud paragrahvile, ametnik valib pigem esimese variandi suhtumist: „Austav suhtumine, mis toetab ja võib-olla isegi tõstab maksumoraali“ (Feld & Frey, 2003, p. 2).

Maksutulud ja noorte arengutegevus

2021. aasta riigieelarve seaduse seletuskirjas märgiti, et toetatakse 3,3 miljoni euroga noori sotsialiseerumise, tööturuvalmiduse parandamise ja ühistegevust soodustavate algatuste väljatöötamisel. Samas planeeritakse 2,2 miljonit eurot eraldada mittetöötavate või haridust ega kutset mitteomavate noorte kaasamiseks. Jätkuvalt toetatakse noorte huvihariduse ja huvitegevuse rahastamiseks kohalikke omavalitsusi 15 miljoni euroga (Rahandusministeerium, 2021, lk 71–72). 2021. aasta riigieelarve seaduse seletuskirja lisas 7, mille pealkirjaks on “Toetuste andmine juriidilistele isikutele valitsemisalade ja programmide lõikes“, kus riigiasutus eraldab vahendeid tegevuskulude katteks või investeringute tegemiseks üle 10 000 euro aastas, 2020. aastal toetati tegevuskuludeks noorte ja haridus valdkonna 165 676 000 euroga ja 2021. aastaks planeeritakse toetuse suuruses 173 276 000 eurot. (Rahandusministeerium, 2021, lk 371).

Eelmainitud meetmete eesmärk on arendada noorte loovust, omaalgatust ja ühistegevusi rohkemate võimaluste loomisega. Samuti jätkatakse noorte tööturule sisenemise ja töökogemuse saamise parendamist toetavate tegevuste ning rahvusvahelise koostöö, rahvusvahelistes võrgustikes ja projektides osalemise toetamist. Tõrjutusriskis noorte kaasamiseks panustatakse noorsootöö teenuste kättesaadavuse, noorteinfo korralduse ja piirkondliku koostöö noorsootöö teenuste osutamise arendamisse. Samuti leiab toetust kvaliteetne ja mitmekesine huviharidus ja huvitegevus, eelkõige programmi kavandatud kulude realiseerimise kaudu. Panustatakse ka noorteühingute ja noortevolikogude tegevuse arendamisse ning toetatakse uusi osalusvõimalusi, noorsootöötajate täienduskoolitusi, koolitussüsteemi arengut ja kvaliteeti, uuringute ja analüüside läbiviimist. (Rahandusministeerium, 2020, lk 91–92)

Maksumoraalile ja maksuteadlikkusele põhinevad uuringud

Rutkauskase töös on nõrga maksumoraali faktoreid Eestis juba uuritud erinevatel aastatel. Maksudest kõrvalehoidumise peamisteks teguriteks, nagu näitas analüüs, on rahvuslik uhkus, korruptsiooni tajumine, perekonnaseis ja religioon. Kõik need tegurid on statistiliselt olulised ja tagavad 66–76% positiivsetest juhtumitest. Koefitsientide põhjal on maksudest kõrvalehoidumise kõige olulisem tegur korruptsiooni tajumine. Mida

rohkem kipub inimene altkäemaksukatseid aktsepteerima, seda rohkem püütakse maksude maksmisest kõrvale hoida. Eesti olukord viitab sellele, et vähem rahvuslikku uhkust soodustavad kodanikud kipuvad maksudest rohkem kõrvale hoidma. **Mehed ja nooremad** isikud väldivad tõenäolisemalt makse. (Rutkauskas, 2016, pp. 7–27)

D'Attoma uuringus vaadeldi soo mõju aususele, petlikule käitumisele, sotsiaalsusele ja riski vältimisele. Antud uuringus kasutati USA-s, Suurbritannias, Rootsis ja Itaalias läbi viidud üht seni kontrollitud keskkonnas suurimat maksude täitmise katset. Mehed ja naised on eri riikides ja tingimustes märkimisväärselt erinevad oma valmisolekust oma makse täita. Jõuti tulemusele, et **naised** on igas riigis ja igas olukorras maksudest rohkem kinni pidavat kui mehed. (D'Attoma *et al.*, 2017, pp. 19–40).

Muslichah uuringu eesmärk oli uurida maksude lihtsustamise ja religioossuse mõju vastavuskäitumisele. Antud uuring viidi läbi Ida-Jaavas Malangis. Uuringu küsimustikud saadeti 200 maksumaksjale ja ainult 122 vastas. Uuring näitas, et religioossuse mõju vastavuskäitumisele oli positiivne ja märkimisväärne. **Religioossus toimis maksude lihtsustamise ja vastavuskäitumise vahelise suhte tähtsa rollina.** Uuring andis praktilise tähenduse ka seetõttu, et empiiriline tulemus andis teavet vastavuskäitumise kohta, et aidata valitsusel töötada välja strateegiaid vabatahtliku vastavuse suurendamiseks. (Muslichah, 2015, pp. 98–108)

Nigeeria Oladipupo uuringus uuriti uuringukava abil maksumaksjate teadmiste ja karistuste mõju Nigeeria väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete maksukohustustele. Ankeedist saadud andmeid analüüsiti ruudu regressioonimeetodi abil. Tulemused näitasid, et maksualastel teadmistel oli märkimisväärne positiivne mõju maksukohustuste täitmisele, maksukaristustel aga väike positiivne mõju maksude täitmisele. Seega näitas uuring, et **maksualased teadmised soodustavad maksude täitmist rohkem kui maksusanktsioonid.** Seetõttu peaks valitsus tegema kõik endast oleneva, et tõsta üldsuse teadlikkust maksuküsimustest ning maksuharidus tuleks kohustlikuks lisada **koolide õppekavadesse.** (Oladipupo *et al.*, 2016, pp. 1–9)

Kurniawan Dedi uuris Nigeerias, kas maksukoolitus kõrghariduse ajal mõjutab maksustamise alaste teadmiste suurendamist individuaalsete maksukohustuste täitmist, maksukoolituse rakendamist ülikoolides ja tegi kindlaks ülikoolide ja maksunduse peadirektoraadi koostöö, et parandada üksikisikute maksualast täitmist. Küsitluse tulemused, milles osales 100 õpilast, kes käisid regulaarselt ööklassides, mis toimuvad Politeknik Negeri Batamis ja kes on täitnud maksumaksja nõuded, näitavad, et

maksuharidusel on märkimisväärne mõju maksukohustusele. Sellega mõjutab maksuhariduse kaudne mõju maksuteadmiste kaudu ka maksudest kinnipidamist. Uuringute tulemusi toetavad ka kahe üliõpilase, kahe maksuõppejõu ja ühe maksunduse peadirektoraadi töötaja intervjuude tulemused. Kurniawan uuringu põhjal võib järeldada, et maksuharidus võib suurendada maksualaseid teadmisi ja mõjutada maksumaksjate vastavuskäitumist (maksumoraal). (Kurniawan, 2020, pp. 57–72)

Kokkuvõtteks selgus, et maksumoraal on maksukuulekuse üheks mõjuteguriks, mis tuleneb maksumaksja motivatsioonist, korrupsiooni tajumisest, riigi ja maksuhalduri suhtumisest maksumaksjasse. Eesti riik toetab noorte arengut ja nende algatusi erinevate projektide ja programmidega, mille jaoks saadakse raha maksutuludest. Erinevate riikide uuringud näitasid, et mehed ja nooremad isikud väldivad tõenäolisemalt makse, kus naised on igas riigis ja igas olukorras maksudest rohkem kinni pidavat kui mehed. Lisaks ka religioossus ja maksusanktsioonid mõjutavad maksukäitumist.

1.3. Maksumoraali kujundamise võimalused

Maksumoraal tuleneb erinevatest kultuurinormidest ja ühiskondlikest institutsioonidest, mis määravad maksumaksja väärtusi (Alm & Torgler, 2006, p. 1). Maksumoraali sisemine struktuur algab inimestest, keda toetavad seadus ja kultuur. Maksumaksja moraali peamiseks määravaks teguriks loetakse peresidemeid (Marè & Motroni & Porcelli, 2020, pp. 235–252), kuna perest tulenevad harjumused ja väärtushinnangud. Lisaks peresidemetele on riigi poolt maksumoraali teguriks maksusüsteem, mis peab olema õiglane ja jätkusuutliku vabatahtlikkuse tagamiseks peaksid kõik maksma oma osa õiglaselt (Eriksen & Fallan, 1996, pp. 387–402).

Maksumaksja peab uskuma, et igati maksab oma osa õiglaselt. Samas peaks maksuhaldur nõudma, et maksumaksjad teeksid koostööd maksusüsteemi funktsioonidega. Üldiselt peaksid maksumaksjad tajuma, et maksusüsteem on õiglane ja valitsus kulutab maksutulu nõuetekohaselt. (Adimasu & Daare, 2017, pp. 686–695)

Kui maksuseaduste järgimine on sarnane tootega, on maksuameti peamiseks fookuseks saanud maksuseaduste järgimise tase organisatsioonina. Teenuse kvaliteeti ei ole võimalik saavutada ilma protsessi kvaliteedita. Ametiasutustelt eeldatakse pädevust

maksupoliitika, maksualase oskuste, teadmiste ja kogemuste osas. Lisaks peab maksuametil olema kõrge motivatsioon ka riigiteenistujana. On olemas viis parameetrit teenuse kvaliteedi hindamiseks: materiaalne, empaatiline, usaldusväärne, reageerimisvõimeline ja kindel. (Andreas & Savitri, 2015, p. 166)

Juba 1930-ndatel arutas Günter Schmolders maksumoraali üle ja jõudis selleni, et maksumoraal sõltub usaldusest riigi vastu, maksumääradest, inimeste lojaalsusest ja teistest teguritest (Schmölder, 1932). 1960-ndatel ja 1970-ndatel hakati Saksamaal sügavamalt uurima maksumoraali kui maksukuulekuse mõjutajat, vaadeldes seda erinevatest vaatenurkadest (Schmölder, 2006, p. 3).

Efektiivse maksutulude laekumise vundamendiks on hea maksukuulekus. Maksumaksjad annavad osa oma sissetulekust ära ning tavaliselt tekitab see nendes negatiivse tunde, mis omakorda võib viia maksukohustuse ignoreerimiseni. Riigi edukaks toimimiseks ja maksutulude laekumiseks peab riik seda negatiivset mõju vähendama. Üldiselt jagatakse maksukuulekus kaheks: tehniliseks ja administratiivseks (OECD, 1999, p. 3). Tehniline maksukuulekus tuleneb materiaalse maksuõiguse järgimisest ehk õigest maksuarvestusest ja maksuseaduste järgimisest. Tehnilise maksukuulekuse ja selle majandusliku mõju kaudu on tänapäeval võimalik hinnata maksukuulekust. Administratiivse maksukuulekusena mõistetakse tähtpäevadest ja menetlusreeglitest kinnipidamist ning maksude õigeaegset tasumist. Seega hõlmab administratiivne maksukuulekus formaalset maksuõigust, kus on maksumaksja mitterahalised ja rahalised kohustused, nagu kaasaitamiskohustus, registreerimiskohustus, deklareerimiskohustus, dokumentide säilitamise kohustus ja arvestuse pidamise kohustus. (Lillemets, 2009, lk 71)

Maksudest kõrvalehoidmise võimalusi on nii illegaalseid kui ka seaduslikke, kus kasutatakse maksuseadustes olevaid lünki ja suunatakse tulusid ümber (Kirchler & Maciejovsky, 2001, p. 175). Maksukuulekust liigitatakse ka selle saavutamise viisi järgi: sunnitud ja vabatahtlik (OECD, 2008, p. 9). Sunnitud maksukuulekus tavaliselt ei anna selget ülevaadet, kuna kontrollimine ja trahvimäärad on madalad, isikud ei mõtle kontrollimise ja karistuse peale. Samas enamik isikuid tasub makse vabatahtlikult (Lillemets, 2009, lk 71).

Kokkuvõtvalt, erinevate allikate teooriat analüüsidest saab väita, et maksuteadlikkust ja maksumoraali mõjutavad paljud tegurid: sisemine motivatsioon, kultuur, riiklik õppekava, maksuhalduri suhtumine maksumaksjasse, distsipliin, erinevad väärtushinnangud ja sotsiaalsed normid. Mida varem isik pöörab tähelepanu nende teguritele, seda parem, kuna siis kujunevad õiged väärtushinnangud, mis aitavad nii riiki (maksutulude laekumine) kui ka inimest isiklikult (maksumoraal ja -teadlikkus).

2. NARVA NOORTE MAKSUTEADLIKKUSE JA MAKSUMORAALI EMPIIRILINE UURIMINE

2.1. Uurimismetoodika tutvustus

Lõputöö keskne uurimisobjekt on Narva noorte maksuteadlikkus ja -moraal. Autor kasutas kvantitatiivset uurimismeetodit, kus peamine andmekogumismeetod on struktureeritud ankeetküsitlus Google Forms-is, mis koosneb suletud, avatud ja valikvastusega küsimustest (Quantitative Research, 2009). Uurimisstrateegiana kasutati ülevaateuurimust, kus inimeste rühmalt kogutakse andmeid standardiseeritud viisil, küsitluse abil (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 125). Kvantitatiivne uurimismeetod tuleb positivismist, objektiivsest maailmast, mida saab kvantifitseerida ehk mõõta, vaadelda ja koguseliselt väljendada arvandmetes (Seers & Critelton, 2001).

Andmeanalüüsi metoodikana kasutas autor statistilist analüüsi ja kirjeldavat statistikat, kuna see võimaldab kirjeldada tunnuste varieeruvust ning visualiseerida tulemusi tabelite, jooniste ja graafikutena. Küsitluse vastused teisendatakse arvudeks, mis võimaldab teha statistilist analüüsi, kasutades aritmeetilist keskmist ja sagedustabeleid (Õunapuu, 2014, lk 184). Antud töös kasutati suhteliste sageduste esitamist protsendina, kus on vastuste protsent tervikust ehk 100%-st. Tulemuste tõlgendamisel kasutati statistilise näitajana aritmeetilist keskmist, mille abil saab iseloomustada arvulisi muutusi. Töö kesksed muutujad on õiged vastused. Küsimustele vastamine toimus koroonaviiruse tõttu internetipõhiselt, kuna hakkasid kehtima uued rangemad piirangud, mille kohaselt jäid kõik haridusasutused distantsõppele (Haridus- ja Noorteamet, 2021).

Enne küsitluse tegemist kontakteerus autor koolide õppealajuhatajatega ja välissuhete spetsialistidega, et uurida ankeetide toimetamist õpilasteni. Õppealajuhatajad ja välissuhete spetsialistid kasutasid erinevaid andmebaase nagu EKool, Moodle ja Outlook. Valimi moodustasid noored vanuses 18–24 aastat ehk 12. klassi õpilased ja üliõpilased, kuna selles vanuses on nad juba töötamisega kokku puutunud ja nad on või neist saavad lähitulevikus maksumaksjad. Antud vanuses (18–24 aastat) võivad noored juba mõjutada ka täiskasvanuid (käesolev töö, lk 9), seetõttu peavad noored olema maksuteadlikud. Samas autor piiritles täisealisevanusega, et vältida erinevaid Haridus- ja Teadusministeeriumi andmekaitseinfo piiranguid. Statistilistel eesmärkidel määratleb

ÜRO – ilma et see piiraks liikmesriikide muude määratluste kohaldamist – noortena isikud vanuses 15–24 aastat (United Nations, 2020).

Narva noorte maksuteadlikkuse ja -moraali analüüsimiseks küsitles autor 2021. aasta märtsis Narva noori. Küsimustik esitati internetipõhiselt ankeetküsitluse vormis eesti ja vene keeles, et noored, kelle emakeel ei ole eesti keel, saaksid paremini aru. Sellele vastamine oli anonüümne ja vabatahtlik ehk tulemusi analüüsiti üldistatud kujul. Küsimustik (vt lisa 1) saadeti kokku kümnesse Narva kooli, Tartu Ülikooli Narva Kolledžisse ja Ida-Virumaa Kutsehariduskeskusesse (vt lisa 2) läbi õppealajuhatajate ja välissuhete spetsialistide. Tulemusena saadi kokku 100 vastust. Narva linnas asub 11 kooli: Narva 6. Kool (jäi küsitlusest välja, kuna pole gümnaasium), Narva Eesti Gümnaasium, Narva Keeltelütseum, Narva Kesklinna Gümnaasium, Narva Kreenholmi Gümnaasium, Narva Paju Kool, Narva Pähklimäe Gümnaasium, Narva Soldino Gümnaasium, Narva Täiskasvanute Kool ja Narva Vanalinna Riigikool, lisaks Tartu Ülikooli Narva Kolledž ja Ida-Virumaa Kutsehariduskeskus (Narva, 2020).

Küsimustik oli koostatud autori poolt, Sisekaitseakadeemia Johanna-Elisabeth Aljaste lõputöö „Eesti abiturientide maksuteadlikkus“ näitel (Aljaste, 2020). Küsimustik oli jaotatud kolmeks osaks vastavalt lõputöö teemale: maksuteadmised (käesolev töö, lk 8), maksumoraal (käesolev töö, lk 9) ja lisaks käitumisviisid (maksumoraali uurimiseks) (käesolev töö, lk 15), küsimustik on välja toodud lisas 1.

Tabel 1. Küsimustiku jagunemine (autori koostatud)

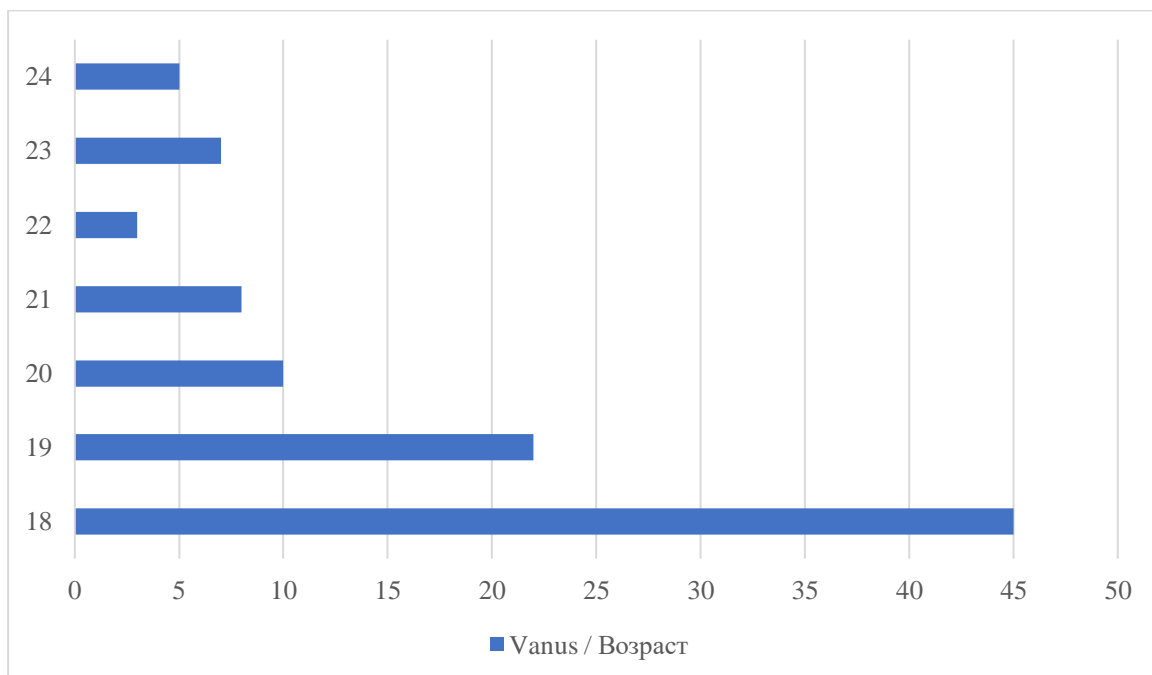
Tegur	Eesmärk
Maksuteadmised (mõisted, maksumäärad)	Uurida, kui hästi noored teavad, millised on Eestis kehtestatud maksumäärad, maksumõisteid ja kättesaadavad hüved, mis tulenevad maksude tasumisest. Nende küsimuste eesmärk on hinnata noorte maksuteadlikkust.
Käitumisviisid	Autor koostas elulise juhtumi, et hinnata noorte maksumoraali, kuidas noored käituksid antud olukorras, kas seaduslikult või mitte.
Maksumoraal	Uurida, kas ja kuidas kujundatakse noorte maksumoraali.

2.2. Narva noorte ankeetküsitluse tulemuste kokkuvõte

Järgnevalt analüüsib autor küsitluse tulemusi (vt lisa 1). Lõputöö eesmärk oli hinnata Narva noorte maksuteadlikkust ja maksumoraali. Alguses pidi autor identifitseerima noorte valimi ning tuvastama noorte iseloomustavaid alustunnuseid. Selleks uuris autor vastaja sugu, vanust ja kooli. Pärast valimi eripära selgeks tegemist uuris autor noorte üldisi maksuteadmisi (maksumäärad, mõisted) ja maksumoraali teke allikaid ja hoiakuid selle suhtes.

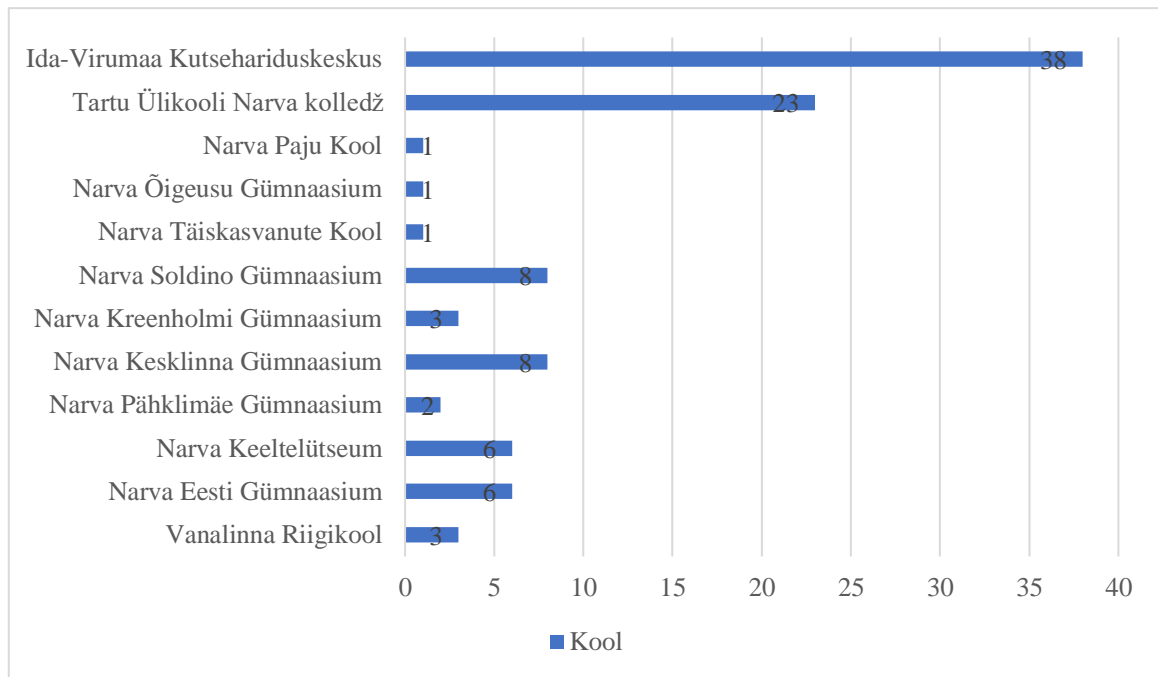
Tulemuste **visualiseerimiseks** ja uurimiseks kasutas autor jooniseid.

Esimeses küsimuses pidi noor valima kahe vastuse variandi vahel enda sugu. Selle küsimuse abil uuris autor vastajate naissoost ja meessoost noorte osakaalu. Vastustest selgus, et ligi 2/3 (65%) vastajatest on naissoost isikud ja 35% meessoost isikuid.

Joonis 1. Noorte vanus, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

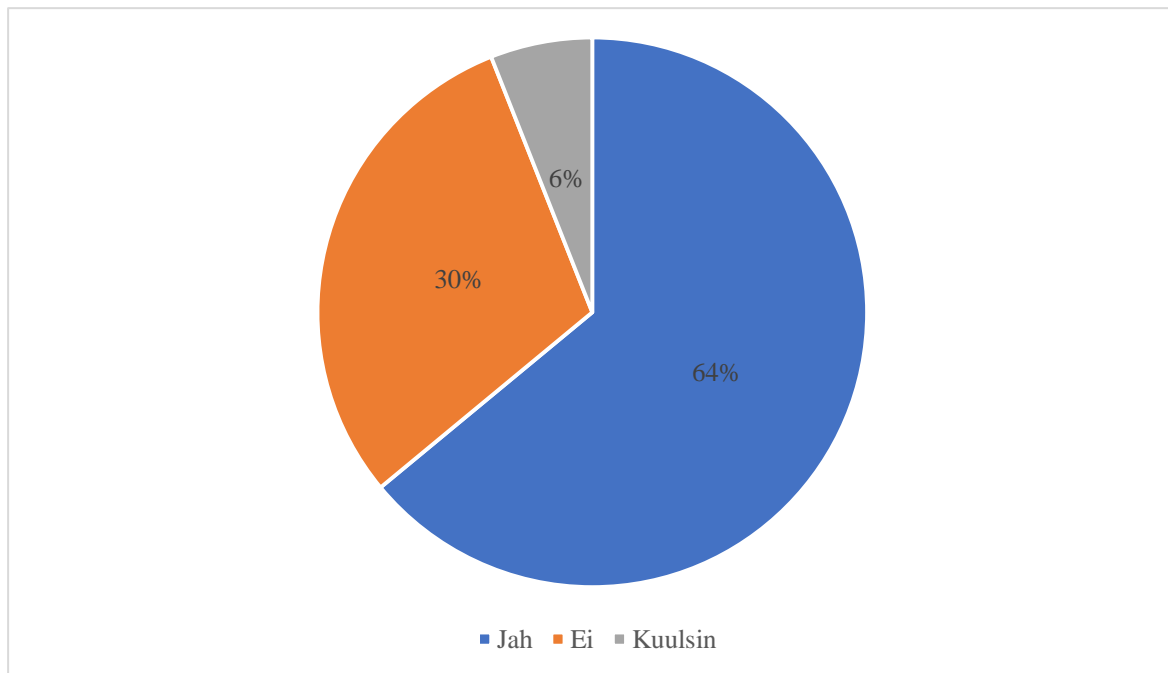
Teises küsimuses uuris autor vastajate vanust (vt joonis 1), selleks et teha ülevaate sellest, mis vanusegruppi vastajad kuuluvad. Joonisest 1 nähtub, et 45% vastanutest olid oma täisealisuse esimesel aastal e 18-aastased. Ligikaudu viiendik (19%) vastanutest olid 19-aastased ning vastaja ea kasvades kahanes ka vastanute arv. Nii oli 20-aastaseid 10%, 21-aastaseid 8%, 23-aastaseid 7% ja 24-aastaseid 5%. Erandi sellest trendist moodustasid 23-aastased, keda vastanute hulgas oli 7%.

Joonis 2. Noorte koolid, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

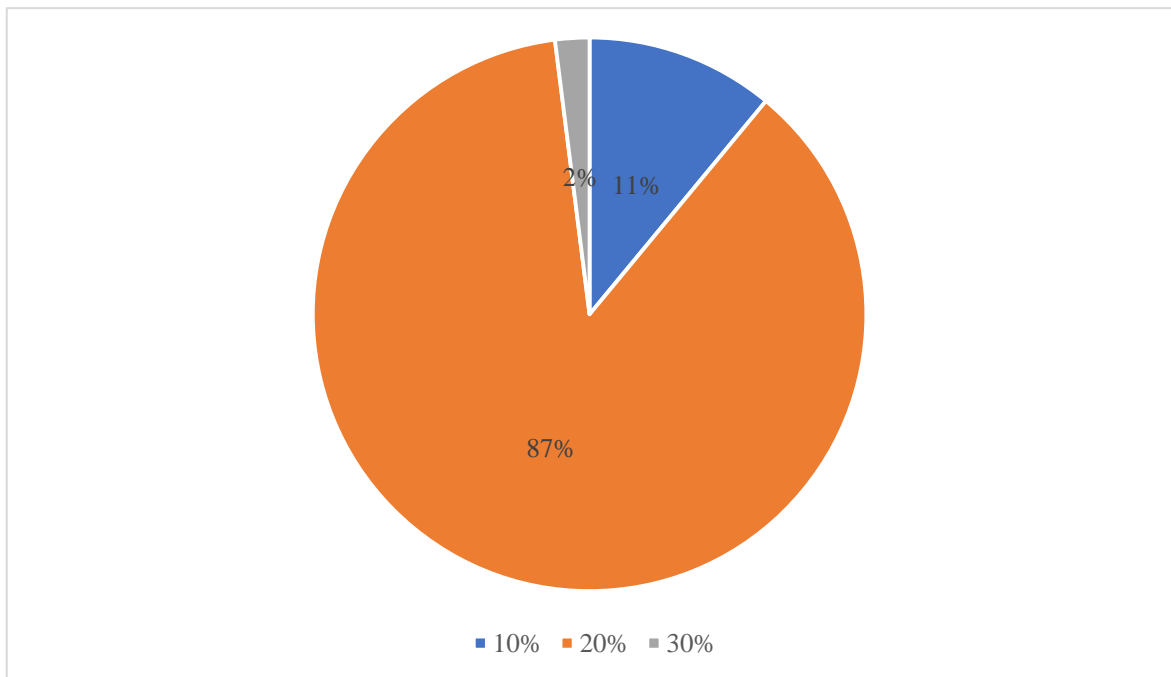
Kolmanda küsimusega selgitas autor välja, mis õppeasutustes vastajad õpivad. Kokku vastasid küsimustikule 12-s erinevast õppeasutuses õppivad noored, kellest enam kui üks kolmandik omandavad haridust Ida-Virumaa Kutsehariduskeskuses ning üks viiendik õppivad Tartu Ülikooli Narva kolledžis. Nende kahe õppeasutuse tudengid moodustasid enamuse vastajatest (61%). Üldhariduskoolide õpilased moodustasid 39% vastajatest ning kooliti oli vastajate arv erinev. Kõige rohkem vastajatest õppivad Narva Soldino Gümnaasiumis ja Narva Kesklinna Gümnaasiumis, kumbagi kooli õpilasi moodustasid 8% vastanutest. Kõige vähem vastajaid olid Narva Paju Koolist, Narva Õigeusu Gümnaasiumist ja Narva Täiskasvanute Koolist. Igas õppeasutuses vastas küsimustikule vaid 1 õpilane. Kokku on Narva linnas 11 üldhariduskooli, uurimuse käigus on oma vastuseid andnud üheksa kooli esindajad. Narvas kutse- ja kõrgharidus pakkuvaid õppeasutusi on kaks ning mõlemas õppeasutuses haridust omandavad noored on samuti oma teadmisi küsimustikus kajastanud. Autor on seisukohal, et käesolev küsimustik annab ammendava ülevaate Narvas haridust omandavate noorte maksuteadlikkusest ja maksumoraalist. (Narva, 2021)

Järgmise kuue küsimuse (vt joonis 3, 4, 5, 6, 7 ja 8) eesmärk on hinnata noorte maksuteadlikkust, küsides erinevaid maksumäärasid ja mõisteid.

Joonis 3. Tulumaksudeklaratsiooni mõiste teadlikkus, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

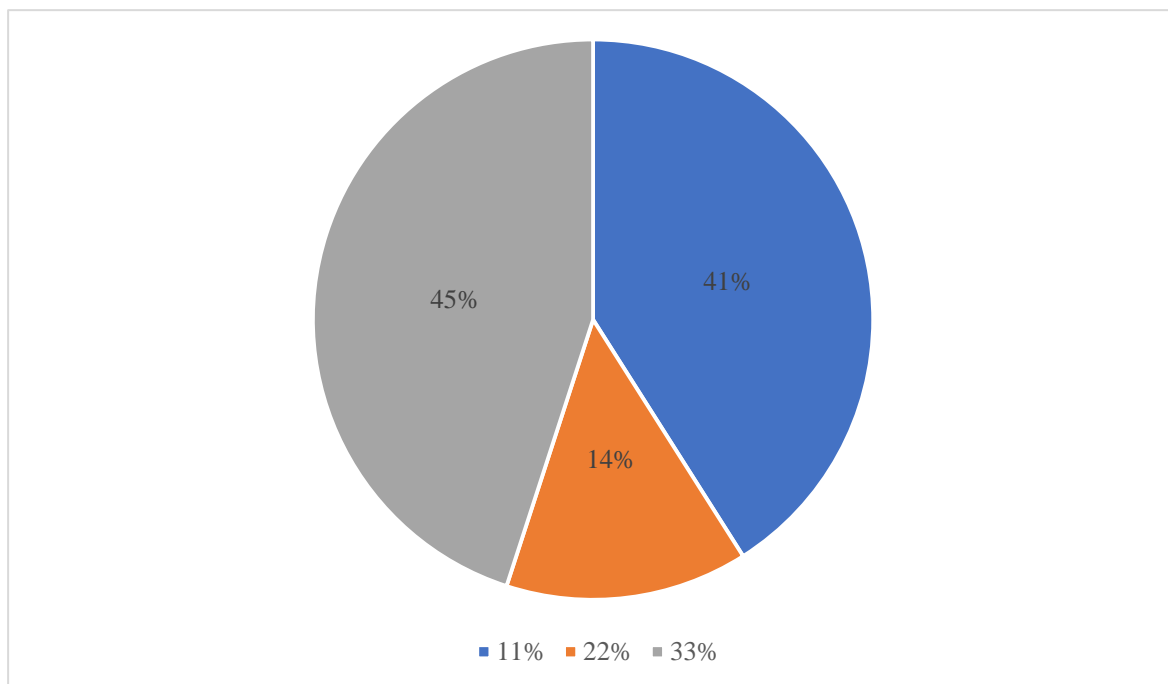
Neljanda küsimuse eesmärk oli uurida noorte tulumaksudeklaratsiooni mõiste teadlikkust. Küsimusele vastamisel olid noortele esitatud valikvastused ning vastajad said küsimusele „ Kas Teie teate mis on tulumaksudeklaratsioon?„ vastuseks valida kolme vastusevariandi vahel: “ei” , “jah” ja “kuulsin”. Suurem osa vastanutest (64%) vastanutest valisid vastusevariandi “jah”, mis tähendab seda, et nad on tulumaksudeklaratsiooni mõistest teadlikud. See mõiste on tähtis, kuna vastavalt Tulumaksuseaduse § 44 lõikele 1 “maksumaksja on kohustatud esitama Maksu- ja Tolliametile tuludeklaratsiooni maksustamisperioodil saadud tulu või kasu kohta hiljemalt maksustamisperioodile järgneva aasta 30. aprilliks,, (Tulumaksuseadus, 2000). Tuludeklaratsiooni mõistet teadmata, ei ole noortel maksumaksjatel võimalik oma maksukohustusi nõuetekohaselt täita.

Joonis 4. Tulumaksu suurus noorte arvamusel, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

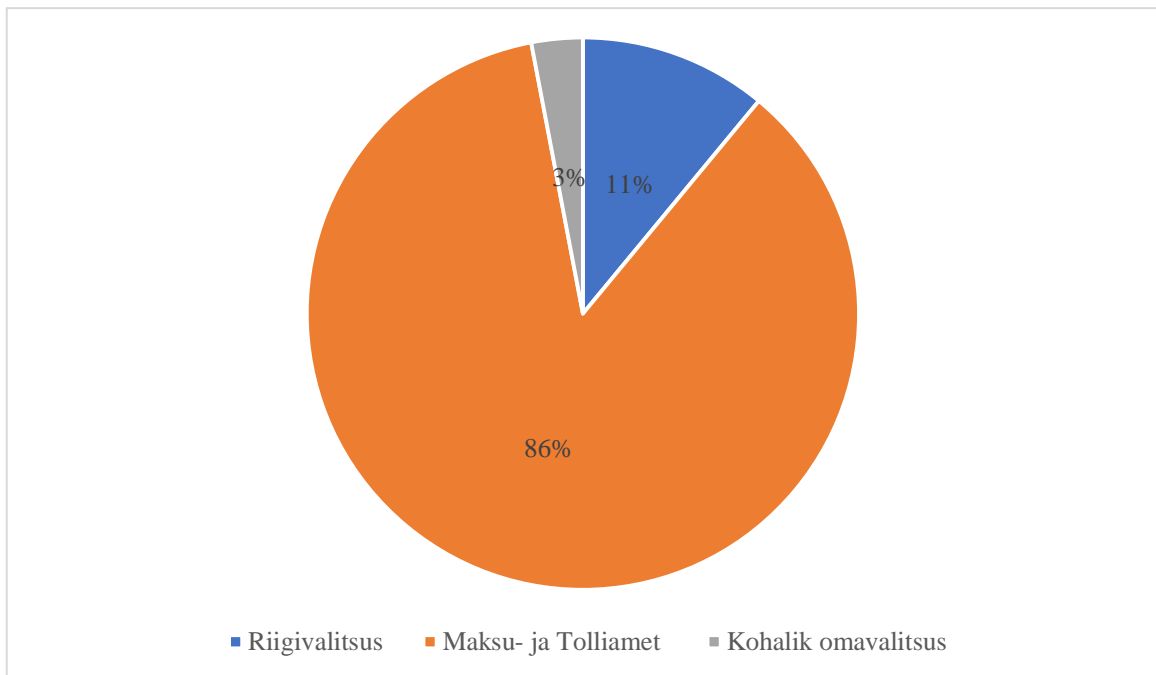
Viienda küsimuse eesmärk oli uurida vastajate maksuteadmisi, küsides neilt konkreetse suurusena esinevat tulumaksu määra. Küsimusele vastamisel olid noortele esitatud valikvastused ning vastajad said valida kolme vastusevariandi vahel – 10% , 20% , 30% (vt joonis 4).

Küsimuse vastuste analüüsimisel selgus, et suurem osa vastajatest ehk 87% on teadlikud tulumaksu määra suurusest ning valisid õige vastusevariandi. Vastavalt Tulumaksuseadusele paragrahv 4 lõike 1 “Tulumaksu määr, välja arvatud lõigetes 2, 4 ja 5 ning § 43 lõikes 4 nimetatud juhtudel, on 20%” (Tulumaksuseadus, 2000).

Joonis 5. Sotsiaalmaksu suurus noorte arvamisel, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

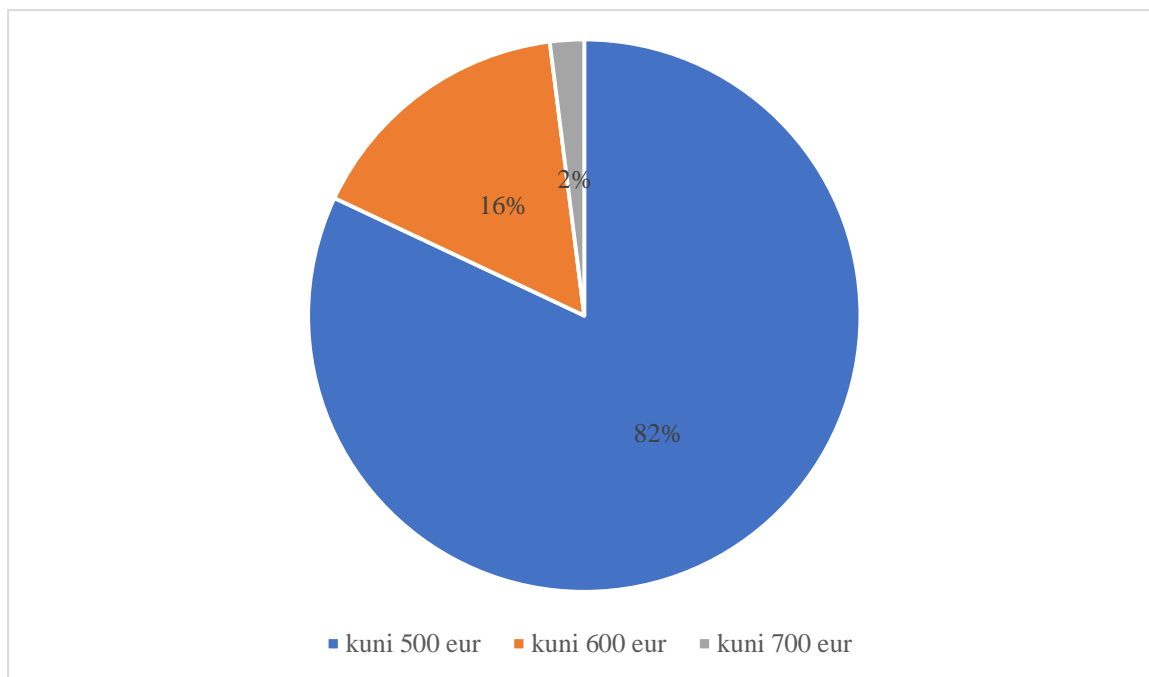
Kuuenda küsimuse eesmärk oli uurida noorte sotsiaalmaksu alaseid teadmisi ning küsida Eestis kehtiva sotsiaalmaksu määra suuruse kohta. Sarnaselt viienda küsimusega said vastajad valida kolme vastusevariandi vahel. Valikvastustes oli väljapakutud nii kehtiv sotsiaalmaksu määr kui ka sellest 10 ja 20 protsendipunkti väiksem määr. 45% vastanutest valisid Sotsiaalmaksuseaduse paragrahv 7 lõikes 1 sätestatud Sotsiaalmaksu määra e 33 protsenti maksustatavalt summalt (Sotsiaalmaksuseadus, 2002). 4% võrra väiksem hulk vastanutest leidsid, et sotsiaalmaksu suurus Eesti Vabariigis on 11%. Sellise tulemuse markantsus seisneb selles, et sotsiaalmaksu nii madal määr ei kataks maksumaksjate vajadusi ning tulemus peegeldab noorte madalat teadlikkust sotsiaalmaksu tähendusest. 14% vastanutest leidsid, et sotsiaalmaksumäär on 22%. Vastuste jaotuse analüüsimisel saab järeldada, et Narva noorte teadlikkus sotsiaalmaksu määrast on peaaegu kaks korda madalam kui teadlikkus tulumaksu määrast. See omakorda peegeldab ka noorte madalamat teadlikkust sotsiaalmaksu tähendusest ja selle riigipoolse kogumise eesmärkidest.

Joonis 6. Maksukoguja, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Seitsmenda küsimuse eesmärk oli uurida, kas noored on teadlikud, kes kogub Eestis makse. Küsimusele vastamisel olid vastajatele esitatud valikvastused ning vastaja sai valida kolme variandi vahel – “Riigivalitsus“, „Maksu- ja Tolliamet“ ning „Kohalik omavalitsus“ – ühe vastusevariandi.

Joonisest 8 nähtub, et enamik noortest ehk 86% vastasid, et Eestis makse kogub Maksu- ja Tolliamet, mis on õige vastus, kuna vastavalt Maksukorralduse seaduse § 5 lõikele 1 “Riiklike maksude maksuhaldur on Maksu- ja Tolliamet“ (Maksukorralduse seadus, 2002). Kuigi 11% vastajatest valis vastusevariandiks “Riigivalitsus” ja 3% “Kohalik omavalitsus”, oli korrektsete vastuste hulk piisav, et järeldada, et enamus oli teadlik riiklike maksude maksuhalduri ülesandest.

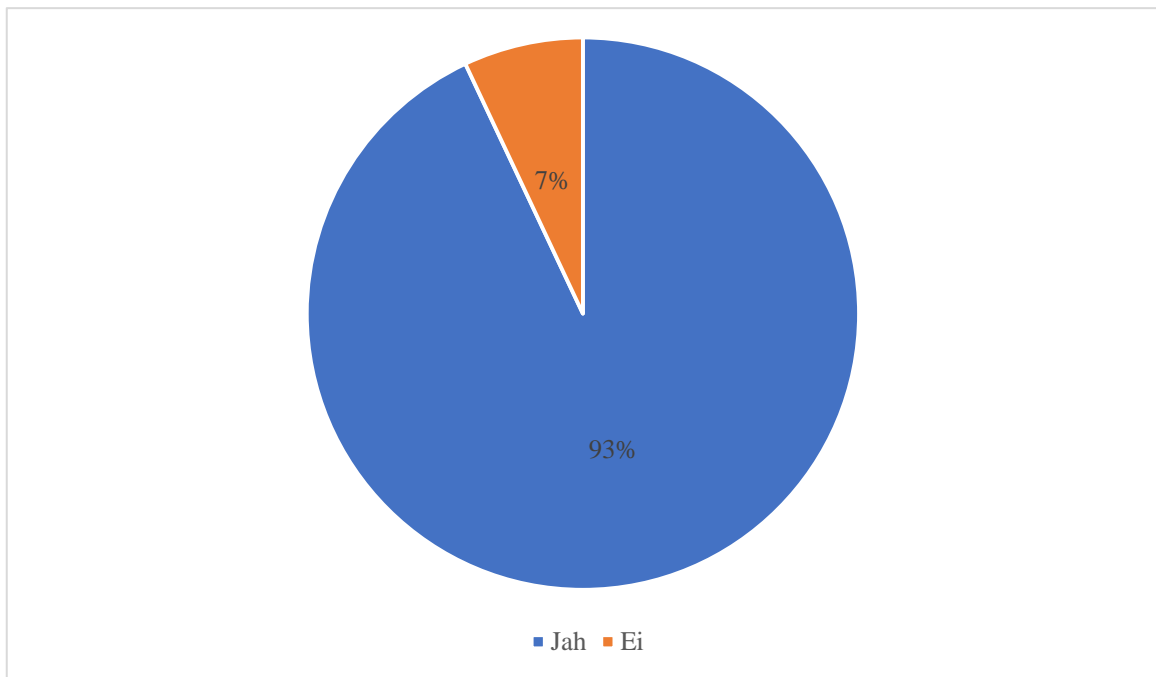

Joonis 7. Maksuvaba tulu kuus Eestis, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Kaheksanda küsimuse eesmärk oli uurida, kui teadlikud on noored maksuvaba tulu arvestamisest Eestis – „kuni 500 eur”, „kuni 600 eur” ja „kuni 700 eur” – ühe vastusevariandi (vt joonis 7).

Küsimuse vastuste analüüsimisel selgus, et suurem osa vastanutest ehk 82% noori valisid õige vastusevariandi ehk „kuni 500 eur”. Vastavalt Maksu- ja Tolliameti veebileheküljel avaldatud teabele rakendub alates 1. jaanuarist 2018. aasta kõikidele tuludele üldine maksuvaba tulu määr kuni 6000 eurot aastas ehk kuni 500 eurot kuus ja seoses sellega kaob ära täiendav maksuvaba tulu pensionidele ja tööõnnetushüvitistele (Maksu- ja Tolliamet, 2021). Lihtsasti kättesaadava teabe vaatamata esines ka hulk valesid vastuseid. Nimelt valisid 16% vastanutest vastusevariandi „kuni 600 eur” ja 2% vastanutest „kuni 700 eur”.

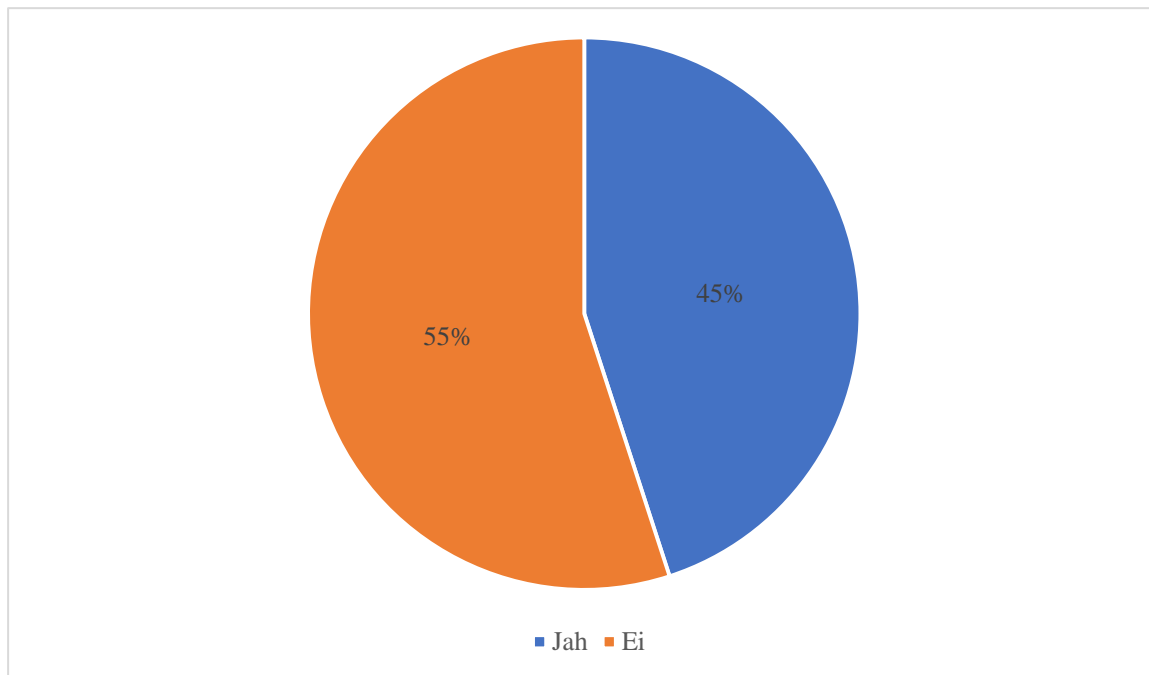
Tulemusest saab järeldada, et valdav enamus Narva noortest teab maksuvaba tulu summa suurust ning suudab sellega arvestada töölepingute sõlmimise ja sissetulekute haldamisel. Tegelikku maksuvaba tulu summa mittetundvate noorte arv (18%) ei anna alust järeldada, et Narva noorte üldine maksuvaba tulu alane teadmistase oleks madal.

Joonis 8. Ümbrikupalga mõiste teadlikkus, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Üheksanda küsimuse abil uuris autor, kas noored on teadlikud mõistest „ümbrikupalk“. Küsimusele vastamisel olid vastajatele esitatud valikvastused ning vastajad said valida kahe, jaatava („jah“) ja eitava („ei“), vastusevariandi vahel (vt joonis 8).

Küsimuse vastustest selgus, et vastajad on väga hästi teadlikud ümbriku palga tähendusest. Koguni 93% vastanutest valisid „jah“ vastusevariandi ja ainult 7% valisid „ei“. Ühtlasi on tegemist kõige suurema õigete vastuste arvu saanud küsimusega. Sellest saab järeldada, et kuigi üksikute maksumäärade teadmine ei pruugi noore igapäevaelus kõige enesestmõistetavam ja üldtuntud olla, siis ümbrikupalga mõiste, selle tähendus ja sellega kaasnevad riskid on enam kui 90-le %-le noortest teada.

Joonis 9. Pakkumine, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Kümnenda küsimuse eesmärk oli hinnata noorte maksumoraali ehk valmisolekut ümbrikupalga vastuvõtmiseks. Selleks küsis autor: "Oletame, et otsustate vaheajal minna tööle, kus tööandja tasub tehtud töö eest palka sularahas. Ta lisab veel, et sularahas makstes saate rohkem raha kätte kui ülekandega tasudes. Kas võtaksite tööandjalt sellise pakkumise vastu?" (vt lisa 1). Küsimusele vastamisel olid vastajatele esitatud valikvastused ning vastajad said valida kahe, jaatava („jah“) ja eitava („ei“), vastusevariandi vahel (vt joonis 9).

Küsimuse vastuste analüüsimisel (vt joonis 9) selgus, et peaaegu pool (45%) vastajatest võtaksid antud tööpakkumise vastu ehk oleksid ümbrikupalgaga nõus. Üle poole vastanutest (55%) ei võtaks ümbrikupalgaga tööpakkumise vastu.

Antud küsimuse tulemuste analüüsi on murettekitav esmalt seetõttu, et peaaegu iga teine noor on küsimustiku alusel valmis ümbrikupalga eest töötama ning teiseks, koostoimes eelmises küsimuses analüüsitud noorte ümbrikupalga mõiste teadmise, saab järeldada, et Narva noored valiksid pigem näilise isiklikku rahalise kasu, mida lubab maksudest kõrvalehoidumise eesmärgil tööandja. Küsimuse vastuste analüüsist võib kaudselt järeldada ka seda, et 45% noortest on valmis ohverdama suurema rahasumma saamise eesmärgil maksutulust tulenevaid hüvesid, sh ravikindlustus jm.

Üheteistkümnenda küsimuse abil uuris autor põhjuseid, miks noored ei võtaks ümbrikupalgaga tööpakkumisi vastu.

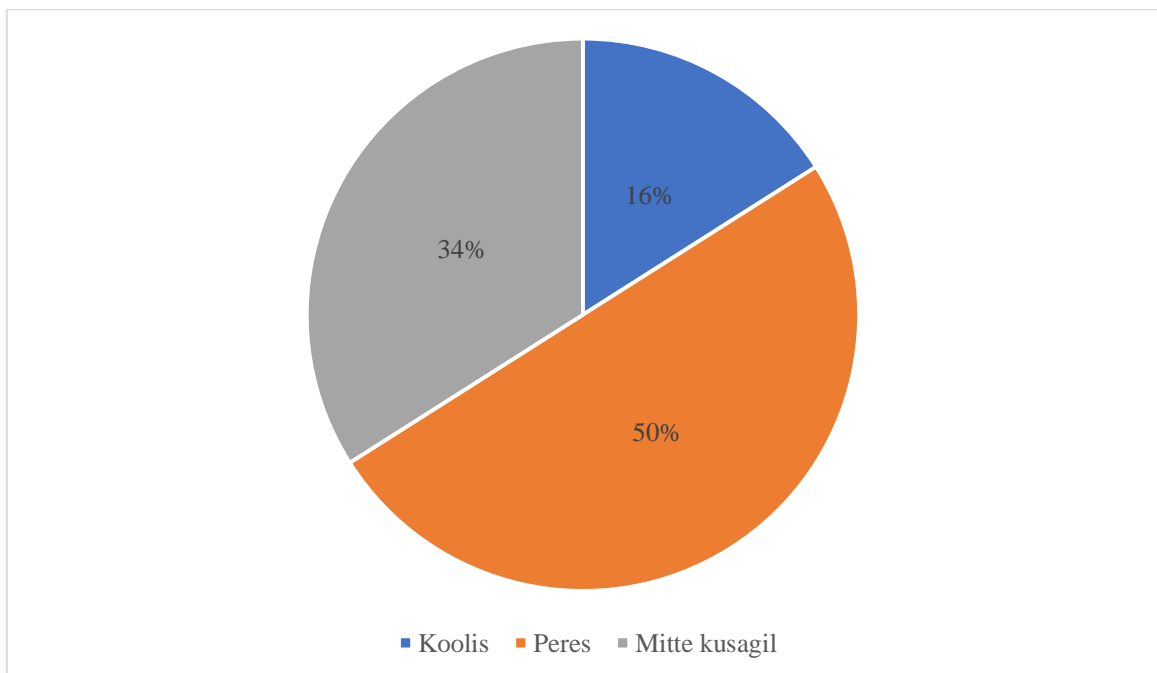
Tabel 2. Põhjused, miks noored ei võtaks ümbrikupalga küsimuse pakkumise vastu, (autori koostatud)

Usaldus	Pension ja muud hüvitised	Seaduskuulekus
1. Sest kui tööandja on ebaaus, on võimalus palka mitte saada.	1. Töö pole ametlik, pension ei tõuse	1. Arvatavasti tööandja ei maksa makse, mis võib meid kõiki halvasti mõjutada, kui tuleb kontroll.
2. Ei usalda selliseid skeeme.	2. Tööandjal puudub kohustus maksta, leping puudub, pole kaitset ja kaotan raha oma pensionist.	2. Ma arvan, et see on vale
3. Puudub kindlus, et palk tuleb,	3. See mõjutab tulevikus võimalust saada mitmesuguseid sotsiaalteenuseid, sealhulgas töötuskindlustust. See on ka seaduserikkumine.	3. Ebaseaduslik.
4. See pole usaldusväärne.	4. Sest mul on vaja ametlikku staaži.	4. See on ebaseaduslik.
5. Sest mul ei oleks garantiid, et ma saan selle raha üldse kätte.	5. Eelistaksin töötada lepingu alusel, mis kajastab selgelt minu staatust töötajana. Kui töötan ametlikult ja maksan makse, olen vähem haavatavas olukorras ja mind kaitseb riik.	5. Esiteks, kuna see on seadusevastane. Teiseks, kui see oleks elektroonne ülekanne, siis vajadusel oleks tõestus olemas.
6. Puudub leping, pole dokumenti, mis tõendaks, et ma seal töötasin.	6. Pension	6. Vale sissetuleku andmete esitamise eest saab karistada rahatrahviga. Samuti peate ise deklareerima tulu ja maksuma tulumaksu.
7. Mind saab tööandja petta.	7. Sest kui palka makstakse ümbrikus, pole ametlikku töökohta ning vastavalt sellele puudub kindlustus ja puhkusega hüvitised.	
8. Kuna see ei ole ametlik tasu, siis ei anna garantii, et saan raha kätte + võivad tekkida probleemid seadusega.	8. Sest mul on 2 pensionisammas.	

9. SEST see on lõks!	9. Seda ei registreerita pangas, mis tähendab, et see ei jää pensionile ... Võin üle töötada ja palka makstakse vähem.	
10. See sõltub juhtumist, sest tuttava inimese pakkumisele vastates võin teda usaldada ja saan tema tööga nõustuda. Kui ma aga ei tunne inimest või kahtlen mulle tööd pakkuva sõbra sõnades, siis tõenäoliselt keeldun 100 protsenti.	10. Kuna see pole seaduslik, on ümbrikupalga saajal oht saada haigus-, koondamis- ja töötushüvitist, maksmata maksud mõjutavad tulevast pensioni ja töövaidluste korral tööandjaga on töötaja alati nõrgemas olukorras.	
11. Tööandja saab petta ja üldse raha mitte maksta	11. See ei ole kindel valik, sest tööandja sellel juhul ei ole vastutav töötaja eest, et maksta kindla palka temale, koondamishüvitist, inimesel puudub tervise kindlustus (nt, kui ta saab viga töö ajal), tal ei ole pensioni (töökogemus ei arvestata sel juhul).	
12. Kui sularahas ei anta tšekki/kviitungit, siis kindlasti mitte. Kui seda teha, siis ei jääks ju mingit kindlat jälge kas, kes, kus ja mis summas palka maksis. Kui tekib maksupettuse kahtlus, siis oleks see ainult sõna sõna vastu.	12. Mul on vähem õigusi (puhkus, hilinevad palk jne), ametlikku töökogemust ei tule	
14. Sest seda ei registreerita kuskil, maksudest kõrvalehoidumine ja see võib mind petta.		
15. Puuduvad tõendid selle kohta, et see tegelikult maksab.		

Üheteistkümnenda küsimuse eesmärk on uurida põhjuseid, miks noored ei võtaks ümbrikupalgaga tööpakkumisi vastu. Ülaltoodud tabelis toob autor välja kõige

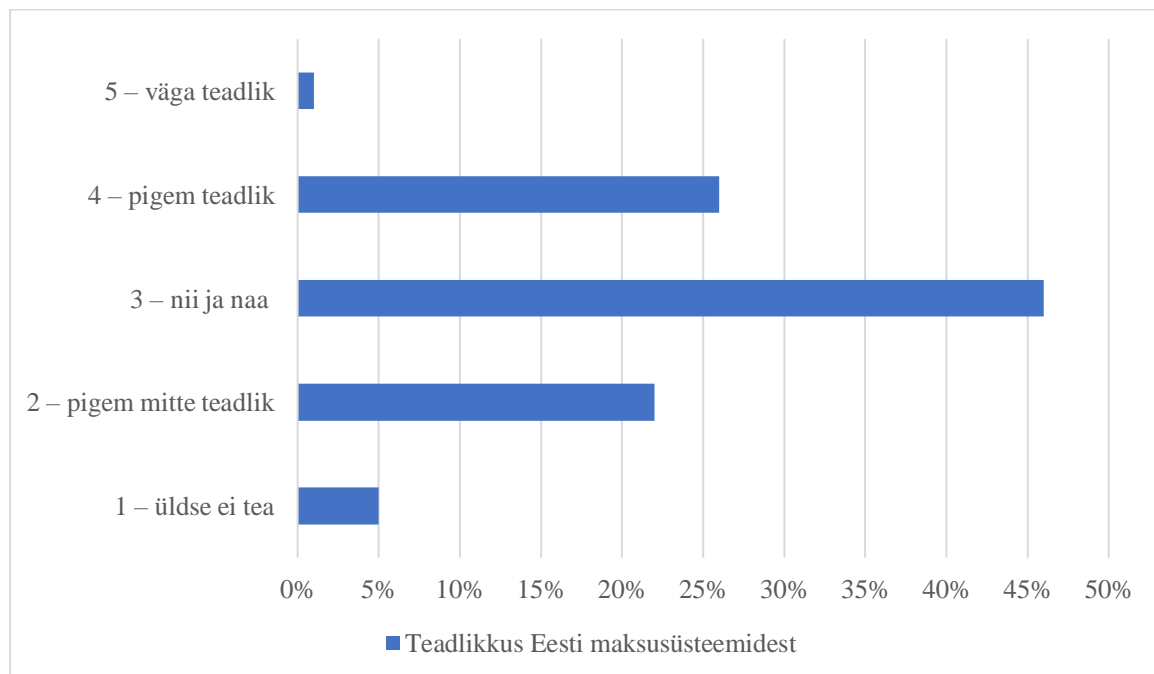
aktuaalsemad ja mõistetavad vastused välja. Kuna tegemist oli avatud küsimusega ning vastajatel ei olnud võimalik vastusevarianti valida, tekkis ka arusaamatuid vastuseid, mille üheselt mõistetavus puudus. Seetõttu toob autor tabelis välja vaid üheselt mõisteavad vastused välja. Kokku vastas sellele küsimusele 45 noort (vt 10. küsimuse analüüs), kes ei oleks nõus ümbrikupalgaga tööpakkumise vastu võtta. Tabelis toob autor välja 34 põhjendust. Selleks, et vastuseid kategoriseerida, jagas autor vastused kolme: 1) põhjused, mis on seotud usaldusega tööandja vastu (vt lahter „Usaldus“); 2) põhjused, mis on seotud ümbrikupalgaga kaasnevate hüvitiste (sh pensioni) piiramisega (vt lahter „Pension ja muud hüvitised“) ja 3) põhjused, mis on seotud vastaja seaduskuulekusega. Kõige rohkem põhjendusi olid seotud vastajate usaldusega tööandja vastu. Ümbrikupalga pakuva tööandja vastu näitasid vastajad vähest usaldust kolmandik vastajatest. Samuti tõid paljud vastajad välja, et ümbrikupalgaga kaasnevad olulised piirangud hüvitiste saamisel. Muu hulgas tõid vastajad välja, et sellised hüvitised nagu tööstaaži arvestus, tasustatud puhkus ja tööõnnetusega seotud hüvitised ei ole ümbrikupalgaga töökohal tagatud. Vaid 6 vastajat tõid ümbrikupalgast keeldumise põhjusena välja seadusekuulekusega seotud põhimõtteid. Tabelist 3 võib järeldada, et peamine põhjus, miks Narva noored ei võtaks ümbrikupalga pakkumise vastu on madal usaldus tööandja vastu.

Joonis 10. Maksumoraali kasvatus, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Kaheteistkümne küsimuse eesmärk oli uurida vastajate maksumoraali kujunemist. Küsimus oli esitatud valikvastusena (vt joonis 10), kus vastajad said valida kolme vastuste vahel ainult ühe vastusevariandi – „koolis“, „peres“ või „mitte kusagil“.

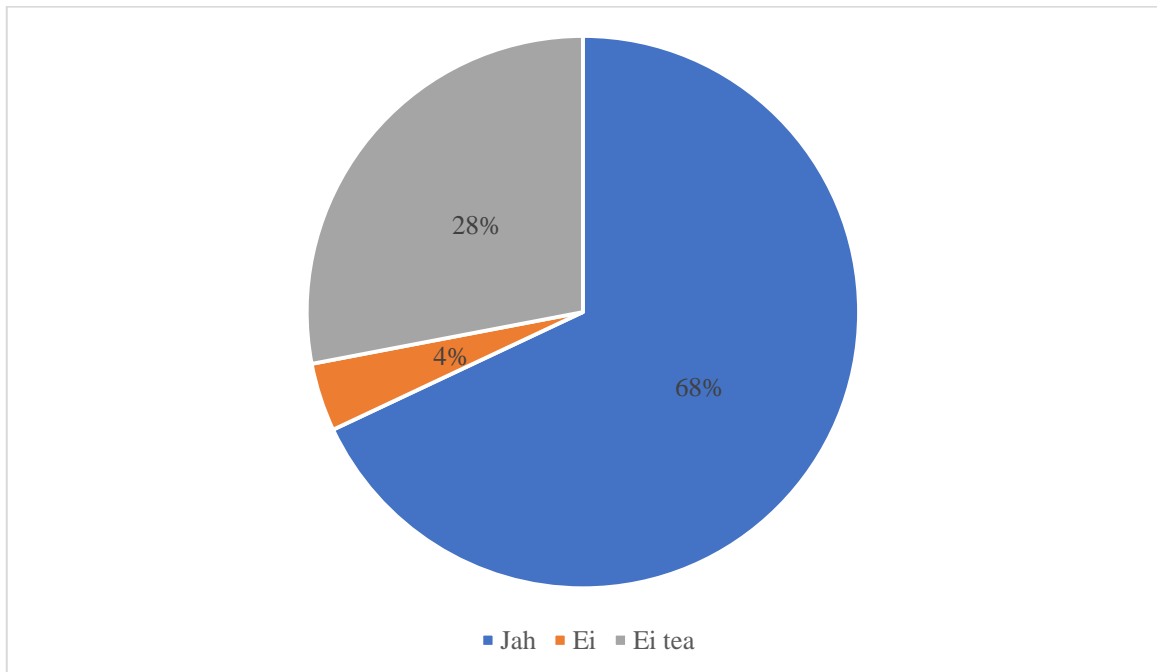
Iga teise vastaja maksumoraali kasvatus lähtub perekonnast. 16% vastajatest leidis, et nende maksumoraali kasvatus tulenes koolist. Tuginedes teooriale (käesolev töö, lk 15), maksumaksja moraali peamiseks määravaks teguriks loetakse peresidemeid (Marè & Motroni & Porcelli, 2020, pp. 235–252), kuna perest tulenevad harjumused ja väärtushinnangud. Murettekitav on küsitluse tulemus, mille järgi iga kolmanda noore maksumoraali allikat ei ole, mis tähendab, et noorel ei ole kohta ega inimesi, kust maksumoraali kasvatust saada.

Joonis 11. Teadlikkus Eesti maksusüsteemidest, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Kolmeteistkümne küsimuse eesmärk oli hinnata noorte üldist teadlikkust Eesti maksusüsteemidest. Antud küsimusele oli antud viis vastusevarianti. Teadlikkuse skaala on 1-5 jagatud nii, et noor pidi valima, kas Eesti maksusüsteemidest ta „1 – ei tea üldse“, „2 – pigem mitte teadlik“, „3 – nii ja naa“, „4 – pigem teadlik“ ja „5 – väga teadlik“. Kõige enam vastanutest (45%) märkisid, et nende teadlikkus Eesti maksusüsteemidest on kirjeldatav kui „nii ja naa“. Väga teadlik oli vaid 1% vastanutest ning ei teadnud üldse 5% noortest. Pigem teadlikena märkisid enda 26% ja pigem mitte teadlikena 22% vastanutest.

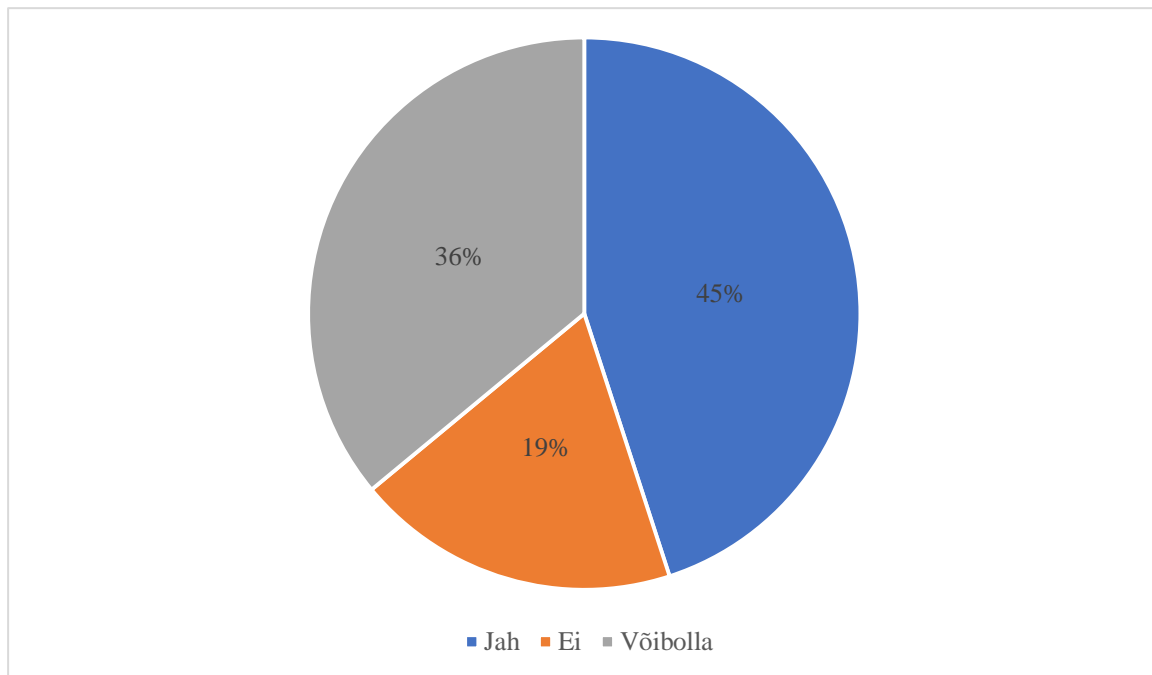
Küsimuse vastuseid analüüsid võib järeldada, et enamusel noortest (73%) on olemas mingigi teadlikkus Eesti maksusüsteemidest. Sellegipoolest tuleb noorte teadlikkust maksusüsteemidest tõsta nii, et kõigil noortel oleks vähemalt mingisugune (vähemalt „nii ja naa“) teadlikkus maksusüsteemidest.

Joonis 12. Vanemad ja tulumaksudeklaratsioon, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Neljateistkümnenda küsimuse eesmärk oli hinnata noorte vastajate vanemate tulumaksudeklaratsiooni esitamist (pere sisemist maksumoraali). Küsimusele vastates said noored valida kolme valikvastuse vahel.

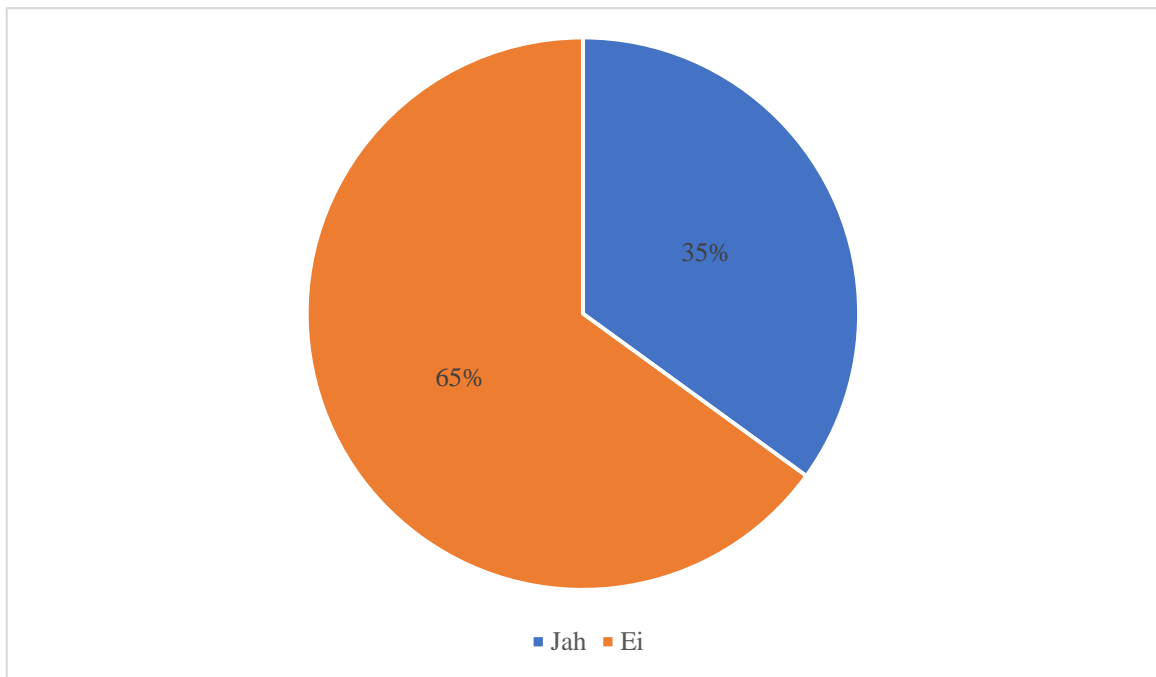
68% noortest vastasid, et nende vanemad on tulumaksudeklaratsiooni esitanud. Kõigest 4% noorte vanemad ei ole tuludeklaratsiooni esitanud. Seda võib hinnata väga positiivseks tulemuseks. Ligikaudu kolmandik (28%) noortest ei olnud teadlik sellest, kas nende vanemad on kunagi tuludeklaratsiooni esitanud. Sellest võib järeldada, et antud teema ei ole nende perekondades kõlapinda leidnud ning on tõenäoline, et maksumoraali kasvatus nende perekonnas ei esine. Sellele annab kinnistust ka 12. küsimuse vastuste analüüs, millest selgus, et 34% noortest ei ole maksumoraali kasvatamise allikat.

Joonis 13. Töötamine, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

töökohtade puudus on põhjus noorte töötamiseks mitteametlikult

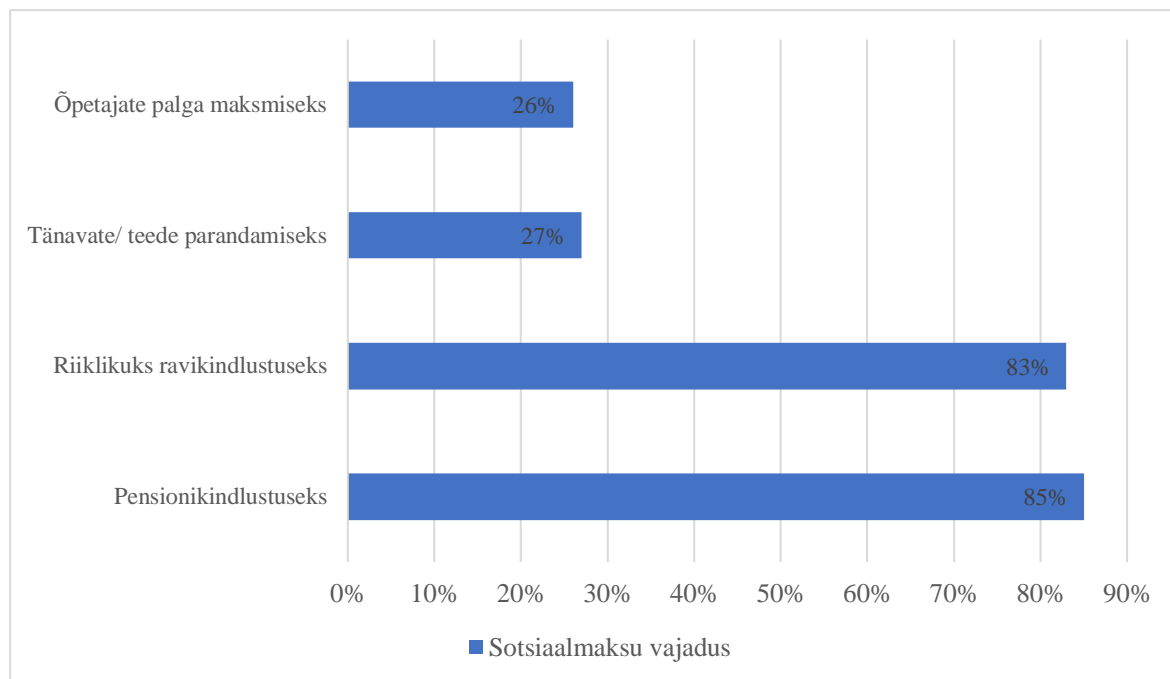
15. küsimuse eesmärk oli uurida noorte valmidust töötada mitteametlikult, ametlike töökohtade puudumise põhjusel. Peaaegu iga teine noor (45%) on valmis ametlike töökohtade puudumise tõttu mitteametlikult töötada. Ligikaudu viiendik (19%) vastanutest leidsid, et nemad ei ole valmis ametlike töökohtade puudumisel mitteametlikult tööd teha. Murettekitavat suundumust peegeldas see, et 36% noortest pidasid võimalikuks töötamise mitteametlikult. Eelkõige tähendab see, et need noored, kes ei ole enda jaoks ära otsustanud, kas nendele on vastuvõetav mitteametlik töötamine, on äärmiselt lihtsalt pahatahtlike tööandjate poolt ära kasutatavad.

Joonis 14. Ümbrikupalga saamine, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Kuueteistkümnenda küsimuse eesmärk oli uurida, kas noored on kunagi ümbrikupalka saanud. Küsimusele vastamisel olid vastajatele esitatud valikvastused ning vastajad said valida kahe, jaatava („jah“) ja eitava („ei“), vastusevariandi vahel (vt joonis 14).

Küsimuse vastuste analüüsimisel (vt joonis 14) selgus, et suurem osa ehk 65% noortest on ümbrikupalka vastu võtnud. Kõigest 35% vastanud noortest ei ole kunagi ei ümbrikupalka vastu võtnud. Vastuste analüüsi põhjal saab väita, et ümbrikupalga saamine on noorte seas aktuaalne ning koostoimes noorte väärtusotsustuse (vt eelmine küsimus) puudumisega on äärmiselt tõenäoline, et ümbrikupalga saamine võib tulevikus ulatuslikumaks muutuda.

Joonis 15. Sotsiaalmaksu vajadus, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Seitsmeteistkümnenda küsimuse eesmärk oli hinnata noorte teadmisi maksutulude jaotamisel, antud juhul, mida kaetakse sotsiaalmaksu tulust. Selleks tegi autor valikvastusega küsimusi, kus vastajad said valida nii ühe kui ka mitme vastusevariandi vahel. Kuna valida sai mitme vastusevariandi vahel, seetõttu on vastajate osakaal suurem kui 100%.

Jooniselt 17 vastusest on näha, et enamik vastanud noortest on teadlikud, mida kaetakse sotsiaalmaksu tulust – 85% noori valisid vastusevariandi “pensionikindlustuseks” ja 83% “riiklikuks ravikindlustuseks”. Enamus noori valisid õige vastuse variandi, kuid oli ka neid, kes valisid vale vastuse ehk variandid “õpetajate palga maksmiseks” ja “tänavate / teede parandamiseks”. Vastusevariandi “õpetajate palga maksmiseks” valisid 26% noori ja “tänavate / teede parandamiseks” 27% noori (vt joonis 15). Antud küsimuse analüüsil saab väita, et kuigi enamus vastanutest valisid õige vastuse, oli ka valesti vastanute osakaal suur, ehk mõned noored pole teadlikud sellest, mida kaetakse riigis sotsiaalmaksu tasumisest saadud tulust.

Kokkuvõtvalt saab lõputöö raames tehtud ankeetküsitluse vastuste analüüsimise põhjal väita, et Narva noorte maksuteadlikkus on heal tasemel, aga maksumoraal nõuab veel arengut, seda saab järeldada kuueteistkümnenda küsimuse põhjal, mille vastustest selgus, et paljud noored on saanud ümbrikupalga, teades mis see on.

2.3. Järeldused ja ettepanekud

Analüüsides teooriat, selgus, et maksuteadlikkus ja -moraal mängivad olulist rolli maksukäitumise juures. Selleks et uurida noorte seotust antud valdkonnaga, keskendus autor töö esimeses osas mõistete „maksumoraal“ ja „maksuteadlikkus“ lahtikirjutamisele. Valdonna uuringuid vaadates selgus, et maksumaksja peab tundma, et maksusüsteem on õiglane ja avatud, siis tal tekib sisemine motivatsioon (moraal) ja huvi (teadmised) selle vastu (käesolev töö, lk 8 ja 12).

Uuringutulemustest selgus, et Narva noortel on head maksuteadmised Eesti maksumõistete, -hüvede ja -määrade kohta (käesolev töö, lk 23–26 ja 37). **See aspekt on kooskõlas** teooriaga, mis ütleb, et maksuteadlikkuse kujunemist mõjutavad mitte ainult maksuteadmised, mida saab riigi käest (riiklik õppekava), vaid ka sellised tegurid nagu suhtumine (nii riiki kui ka maksumaksjasse) ja usaldus (õiglane maksusüsteem), kuna puudulikud maksuteadmised võivad mõjutada ühiskonda ja sellega maksutulude laekumist üldiselt (käesolev töö, lk 7–10).

Lisaks **uuringutulemustest** selgus, et Narva noorte maksumoraal kujuneb peres ning on nõrk, mis tuleneb selle kasvatamisest. Küsitlus (vt joonis 10) näitas, et 50% vastanutest said maksumoraali-alast kasvatust peres, 16% koolis ja 34% ei saanud kusagil. Selle põhjal saab järeldada, et peresidemed on maksumaksja moraal peamiseks teguriks (käesolev töö, lk 15). **See aspekt on kooskõlas** teooria teadusallikate analüüsist, mis ütleb, et maksumoraal tuleneb erinevatest väärtustest, nagu peresidemed ja ühiskondlikud institutsioonid (maksusüsteem, õppekava, koostöö maksuhalduri ja maksumaksja vahel) (käesolev töö, lk 15–16).

Lisaks selgus töö teoreetilisest osast, et gümnaasiumi riiklik õppekava (käesolev töö, lk 9–10) on väga lai ja mitmekülgne, mistõttu koolid ei suuda kõike selles sisalduvat pakkuda. Koolid on sunnitud ise otsustama, milliseid valikkursusi kavasse võtta, hinnates enda võimekust ja õpilaste huvi.

Teooriast tulenevalt edastab autor oma ettepanekud ja arvamused koolidele ning Haridus- ja Teadusministeeriumile noorte maksumoraali ja -teadlikkuse suurendamiseks. Ettepanekud tulenevad ankeetküsitluse, teoreetiliste allikate, teadusuuringute ja empiirilise osa uuringu analüüsist. Need ettepanekud on mõeldud nii Narva kui ka teiste kohtade haridusasutustele üle riigi, kuna Eestis on ühine riiklik õppekava.

Esimene ettepanek on võtta õpekavva maksunduse õppeaine kohustusliku kursusena (hetkel on see valikkursus). Antud ettepanek tuleneb Oladipupo uuringust, tõsta üldsuse teadlikkust maksuküsimustest ning maksuharidust maksuteadmised (käesolev töö, lk 14). Ankeetküsitluse (vt lisa 1) vastuste uuringu põhjal saab väita, et Narva noortel on head maksuteadmised (käesolev töö, lk 23–26 ja 37). Autori arvates peaks antud aine olema kohustuslik juba alates 6. klassist, kuna tööandja võib 13–14-aastase alaealisega või 15–16-aastase koolikohustusliku alaealisega sõlmida töölepingu ja lubada teda tööle, kus töökohustused on lihtsad ega nõua suurt kehalist või vaimset pingutust (7–12-aastasel alaealisel on lubatud teha kerged tööd kultuuri-, kunsti-, spordi- või reklaamitegevuse alal)“ (Töölepingu seadus, 2008). Ainet tuleks õpetada just põhikoolis, kuna paljud noored ei jätkata õpinguid gümnaasiumis. Autor arvab, et sellega saaksid noored parema ettekujutuse maksumaailmast juba antud vanuses.

Teine ettepanek on seotud lapsevanematega. Marè, Motroni ja Porcelli uuringus selgus, et maksumaksja moraali peamiseks määravaks teguriks loetakse peresidemeid, kuna perest tulenevad harjumused ja väärtushinnangud (käesolev töö, lk 15). Ankeetküsitluse (vt lisa 1) vastuste uuringu põhjal saab väita, et maksumoraali kasvatus tuleneb perekonnast (käesolev töö, lk 32). Sellepärast peaksid vanemad olema eeskujuks oma lastele. Selleni jõudes peaks Maksu- ja Tolliamet koostama programmi/videoprojekti, mis selgitaks vanematele, kuidas maksutulud toetavad ja arendavad noori erinevate programmidega ja projektidega.

Autori poolt koostatud küsimustiku vastuste analüüsi põhjal saab kokkuvõtvalt järeldada, et Narva noored on piisavalt teadlikud Eesti maksumääradest, -mõistetest ja hüvedest, mida rahastatakse maksutulust. Kahjuks ei tähenda see aga seda, et nende maksumoraal oleks arenenud, kuna 35% vastajatest on ümbrikupalka vastu võtnud, teades, mis see on (vt joonis 14). Sellest tulenevalt peab autori arvates tähelepanu pöörama teadmiste ja maksumoraali kujundamisele juba noores eas, mis mõjutaks nii noori kui ka täiskasvanud maksumaksjaid (käesolev töö, lk 8).

KOKKUVÕTE

Maksud on Eesti riigi üheks peamiseks sissetulekuallikaks, maksutuludega areneb riik ja selle rahvas, mistõttu on tähtis teada maksumaksjate suhtumist maksudesse. Sellele suhtumisele pannakse alus juba noores eas. Suhtumine maksudesse tuleneb maksumoraalist ja -teadlikkusest.

Lõputöö eesmärk on selgitada välja Narva noorte teadmised maksunduse põhialustest ja maksualane kohusetundlikkus oma riigi suhtes (maksumoraal).

Lõputöö eesmärgi täitmiseks püstitati järgmised uurimisülesanded:

1. Analüüsida teadusartiklites välja toodud maksuteadlikkuse ja -moraali olemust.
2. Analüüsida Narva noorte maksuteadlikkust.
3. Uurida Narva noorte maksumoraali ja selle kujunemist.
4. Uuringu põhjal tehtud järelduste alusel teha ettepanekud noorte maksuteadlikkuse ja maksumoraali tõstmiseks.

Ankeetküsitluse vastuste analüüsi põhjal saab väita, et Narva noortel on hea maksuteadlikkus, kuid nõrk maksumoraal, mis kujuneb peres.

Erinevaid teadusallikaid analüüsid selgus, et maksumoraali ja -teadlikkust on uurinud paljud teadlased erinevatest riikidest. Uuringutest tuli välja, et maksumaksja peab tundma, et maksusüsteem on õiglane ja avatud, siis tal tekib sisemine motivatsioon (moraal) ja huvi (teadmised) selle vastu.

Eesmärgi täitmiseks koostas autor internetipõhise (maksuvaldkonna ja maksumoraali küsimusi) ankeedi, mille saatis 2021. aasta märtsis Narva 10 gümnaasiumisse, Tartu Ülikooli Narva kolledžisse ja Ida-Virumaa Kutsehariduskeskusesse. Valimi moodustasid noored vanuses 18–24 aastat ehk 12. klassi õpilased ja üliõpilased (põhjusel, et selles vanuses on nad töötamisega kokku puutunud ja nad on või neist saavad lähitulevikus maksumaksjad). Vastustest selgus, et Narva noored on maksuteadlikud, aga neil on nõrk maksumoraal, mis tuleneb perest.

Gümnaasiumi riiklik õppekava näeb ette maksuteadmiste omandamist erinevatel valikkursustel koolis. Kahjuks aga neid valikkursuseid (majandus- ja ettevõtlusõpe, majandus- ja maailmapoliitika kursus) on võimalik võtta ainult vähestes koolides, kuna õppekava on väga lai ja koolid ei suuda kõik valikkursusi pakkuda. Kool peab ise valima

erinevate valdkondadest kursuseid ja siis pakkuma õpilasele valikut, mida edaspidi õppida.

Sellest tulenevalt edastab autor ettepanekud ja arvamused koolidele ning Haridus- ja Teadusministeeriumile noorte maksumoraali ja -teadlikkuse tõstmiseks nii Narva noorte seas kui üle Eesti. Ettepanekud tulenevad teoreetiliste allikate ja empiirilise osa tulemuste analüüsist:

1. Tuua maksundus eraldi kohustusliku õppeainena õppekavasse.
2. Teha Maksu- ja Tolliameti poolt programm/videoprojekt vanematele, rääkimaks maksude tähtsusest noortele.

Narva noorte maksumoraali ja -teadlikkuse lõputööd on võimalik edasi arendada, küsitledes mitte ainult noori, vaid ka nende vanemaid. Sellega saaks täpsemalt analüüsida maksumoraali kujunemist ja maksuteadlikkust.

SUMMARY

The title of this thesis is „Tax morale and tax awareness of Narva youth“.

The purpose of this thesis is to find out the knowledge of Narva youth about the fundamentals of taxation and their fiscal conscientiousness towards their country.

The author composed following tasks to give an overview of the set goal:

1. To analyze the nature of tax awareness and tax morality exteriorized in scientific articles.
2. To analyze the tax awareness of Narva youth.
3. To examine the tax morale of Narva youth and its development.
4. Based on the findings of the study, make proposals to raise tax awareness and tax morale among young people.

The author uses a quantitative research methods in this thesis. The thesis consists of three chapters, which in turn are divided into sub-chapters.

Tax awareness is the state of a taxpayer in which he or she knows, understands and applies tax regulation legally, voluntarily and correctly in the performance of the taxpayer's obligations. Tax morale is a concept that is usually defined as the intrinsic motivation to pay taxes that arises from a moral obligation to pay taxes, thereby contributing to society.

The result of the research showed that Narva's young people have good tax awareness, but weak tax morale, which develops in the family.

Possible solutions for raising tax awareness and tax morale is through a compulsory taxsubject at schools and special taxprogram for parents.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Adimasu, N. A. & Daare, W. J., 2017. Tax awareness and perception of tax payers and their voluntary tax compliance decision: Evidence from individual tax payers in Snnpr, Ethiopia. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 7(11), pp. 686–695.

Aljaste, J. E., 2020. *Eesti abiturientide maksuteadlikkus. Lõputöö*, Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Alm, J. & Torgler, B., 2006. Culture differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27(2), pp. 1–5, 224–246.

Andreas, E. & Savitri, E., 2015. The effect of tax socialization, taxknowledge, expediency of tax ID number and service qualityon taxpayers compliance withtaxpayers awareness as mediating variables. *Procedia-Socialand Behavioral Sciences*, pp. 211,163–169.

Avaliku teenistuse seadus (2012) RT I, 13.03.2019, 37.

Chin-Fatt, C. & Tan, L. M., 2000. The Impact of Tax Knowledge on the Perceptions of Tax Fairness and Attitudes Towards Compliance. *Asian Review of Accounting*, 8(1), pp. 44–58.

D’Attoma, J., Volintiru, C. & Steinmo, S., 2017. Willing to share? Taxcompliance and gender in Europe and America. *Research and Politics*,1–10, pp. 19–40.

Eriksen, K. & Fallan, L., 1996. Tax knowledge and attitudes towards taxation: A report on a quasi experiment. *Journal of Economic Psychology*, 17, pp. 387–402.

Fadzilah, N. E., Mustafa, M.R. & Putri, K.N., 2005. The Effect of Tax Understanding, Tax Payness Consciousness,Quality of Tax Service, and Tax Sanctions on Compulsory Tax of SMEs in Banyumas Regency. *Acta Universitatis Danubius*, 13(4), pp. 28–38.

Feld, L. P. & Frey, B. S., 2003. Deterrence and Tax Morale: How Tax Administrations and Taxpayers Interact. *OECD Papers*, 3(10), pp. 2–4.

Ghani, A., Hadi, A., Nadiah, H., Soliha, S. & Roszilah, S., 2020. The Effect of Tax Knowledge, Compliance Costs, Complexity and Morale Towards Tax Compliance Among Self-Employed in Malaysia. *Global Business & Management Research*, 12(1), pp. 18–32.

Gümnaasiumi riiklik õppekava (2011) RT I, 28.07.2020, 13.

Hardiningsih, P. & Yulianawati, N., 2011. Factors Affecting Tax Paying Wills. *Dynamics of Finance and Banking*, 3(1), pp. 4–30.

Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P., 2005. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina Kirjastus.

Huston, S.J., 2010. Measuring Financial Literacy. *The Journal of Consumer Affairs*, 44(2), pp. 296–310.

Jatmiko, Nugroho, A., 2006. The effect of taxpayer attitudes on the implementation of fine sanctions, fiscus services and taxation awareness towards taxpayer compliance. *Program Pasca Sarjana Universitas Diponegoro*.

Kirchler, E. & Maciejovsky, B., 2001. Tax Compliance within the Context of Gain and Loss Situations, Expected and Current Asset Position and Profession. *Journal of Economic Psychology*, 22, pp. 173–194.

Kriz, K. A., Meriküll, J., Paulus, A. & Staehr, K., 2007. Why Do Individuals Evade Payroll and Income Taxation in Estonia? *University of Tartu, Faculty of Economics and Business Administration, Working Paper Series*, (49), pp 3–38.

Kurniawan, D., 2020. The influence of tax education during higher education on tax knowledge and its effect on personal tax compliance. *Journal of Indonesian Economy & Business*, 35(1), pp. 57–72.

Lai, M., Zalilawati, Y., Amran, M. & Choong, K., 2013. Quest for Tax Education in Non-Accounting Curriculum: A Malaysian Study. *Canadian Center of Science and Education*, 9(2), pp. 155–156.

Lillemets, K., 2009. Maksumoraal maksukäitumise kujundajana ja selle peamised isikupõhised mõjutegurid. Riigikogu Toimetised nr 20, lk 71–85.

Liventaal, J., 2000. Sotsiaalne norm. [Võrgumaterjal] Leitav: http://et.oigussotsiologia.wikia.com/wiki/Sotsiaalne_norm [Kasutatud 01.04.2021].

Maksukorralduse seadus (2002) RT I, 04.01.2021, 21.

Maksu- ja Tolliamet, 2020. *Maksu- ja Tolliameti arengukava 2020*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.emta.ee/sites/default/files/kontaktid-ja-ametist/ameti-struktuur-ulesanded-strateegia/strateegia/arengukava_2020.pdf [Kasutatud 11.01.2021].

Marè, M., Motroni, A. & Porcelli, F., 2020. How family ties affect trust, tax morale and underground economy. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 174, pp. 235–252.

Muslichah., 2015. The effect of tax simplification on taxpayers' compliance behavior: religiosity as moderating variable. *Jurnal Keuangan dan Perbankan*, 19(1), pp. 98–108.

Narva, 2020. *Koolid ja gümnaasiumid*. [Võrgumaterjal] Leitav: http://www.narva.ee/ee/linnakodanikule/haridus/koolid_ja_gumnaasiumid/page:897 [Kasutatud 11.01.2021].

Nurkhin, A., Novanty, I., Muhsin, M. & Sumiadji, S., 2018. The Influence of Tax Understanding, Tax Awareness and Tax Amnesty toward Taxpayer Compliance. *Jurnal Keuangan dan Perbankan*, 22(2), pp. 240–255.

OECD, 1999. *Compliance Measurement*. Practice Note. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.oecd.org/dataoecd/36/1/1908448.pdf> [Kasutatud 11.01.2021].

OECD, 2008. *Monitoring Taxpayers Compliance: A Practical Guide Based on Revenue Body Experience*. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.oecd.org/tax/administration/40947920.pdf> [Kasutatud 11.01.2021].

Oladipupo, A. O. & Obazee, U., 2016. Tax knowledge, penalties, and tax compliance in small and medium scale enterprises in Nigeria. *iBusiness*, 8, pp. 1–9.

Quantitative Research, 2009. DJS Research Ltd. [Võrgumaterjal] <http://www.quantitativeresearch.org.uk/> [Kasutatud 30.03.2021]

Rahandusministeerium, 2020. *2021. aasta riigieelarve seaduse seletuskiri*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.rahandusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/riigieelarve-ja-majandus/riigieelarve-ja-majandusulevaated> [Kasutatud 11.01.2021].

Rahandusministeerium, 2021. *Haridus- ja noorteprogramm 2021-2024*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjKx8Ts6_vvAhUO2SoKHaUBD5cQFjADegQIDRAD&url=https%3A%2F%2Fwww.rahandusministeerium.ee%2Fsystem%2Ffiles_force%2Fdocument_files%2Fharidus_ja_noorteprogramm_2021_2024_1okt20.pdf%3Fdownload%3D1&usg=AOvVaw1gX1Z5tLKeZbrXhiZEzUCB [Kasutatud 11.01.2021].

Randlane, K., 2015. *Tax compliance as a system: mapping the field*. International Journal of Public Administration, 30(5), pp. 515–525.

Richardson, G., 2007. *The Influence of Culture on Tax Systems Internationally: A Theoretical and Empirical Analysis*. Journal of International Accounting Research, 6, lk 57–79.

Rutkauskas, V., 2016. Factors behind weak tax morale: the case of european union countries. *Ekonomika / Economics*, 95(3), pp. 7–27.

Schmölders, G., 2006. *The Psychology of Money and Public Finance*. New York: Palgrave Macmillan.

Schmölders, G., 1932. *Steuer-moral und Steuerbelastung (reference is to the 2006 edition The Psychology of Money and public finance, Great Britain, Palgrave Macmillan)*. Hamburg, Germany: Vierteljahresschrift Für Steuer- Und Finanzrecht.

Seers, K. & Critelton, N., 2001. Quantitative research: designs relevant to nursing and healthcare. *Nursing Times Research*, 6(1), pp. 487–500.

Sotsiaalmaksuseadus (2000) RT I, 29.12.2020, 22.

Statistikaamet, 2021a. *16–26- aastased registreeritud töötud haridusastme ja elukoha haldusüksuse järgi, 31. detsember*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://andmed.stat.ee/et/stat/eri-valdkondade-statistika_noorteseire/NH07 [Kasutatud 11.04.2021].

Statistikaamet, 2021b. *Noored vanuserühma, soo ja haldusüksuse järgi, 1. jaanuar*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://andmed.stat.ee/et/stat/eri-valdkondade-statistika_noorteseire/NH01 [Kasutatud 11.04.2021].

Tulumaksuseadus (2000) RT I, 26.03.2021, 2.

Tööelu, 2019. *Ümbrikupalk*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.tooelu.ee/et/tootajale/Toosuhted/tootasu/ymbrikupalk> [Kasutatud 04.04.2021].

Töölepingu seadus (2008) RT I, 29.12.2020, 25.

United Nations, 2020. *Youth*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/youth-0/> [Kasutatud 11.01.2021].

Vabariigi Valitsus, 2011. Gümnaasiumi riiklik õppekava. Määrus. RT I, 28.07.2020, 13.

Viin, I., 2013. *Eesti noorte maksumentalteet riigi maksukultuuri osana. Bakalaureusetöö*, Tartu: Tartu Ülikool.

Väinaste, J., 2014. *Maksude tasumist mõjutavad tegurid kasutatud autode müügi näitel. Lõputöö*, Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Õunapuu, L., 2014. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool. [Võrgumaterjal] Leitav:

http://www.eope.ee/download/euni_re9pository/file/3402/sisu-pakett3.zip/index.html

[Kasutatud 11.01.2021].

JOONISTE LOETELU

Joonis 1. Noorte vanus, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel) ..	20
Joonis 2. Noorte koolid, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel) .	21
Joonis 3. Tulumaksudeklaratsiooni mõiste teadlikkus, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	22
Joonis 4. Tulumaksu suurus noorte arvamusel, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	23
Joonis 5. Sotsiaalmaksu suurus noorte arvamusel, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	24
Joonis 6. Maksukoguja, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel) .	25
Joonis 7. Maksuvaba tulu kuus Eestis, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	26
Joonis 8. Ümbrikupalga mõiste teadlikkus, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	27
Joonis 9. Pakkumine, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	28
Joonis 10. Maksumoraali kasvatus, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	31
Joonis 11. Teadlikkus Eesti maksusüsteemidest, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	32
Joonis 12. Vanemad ja tulumaksudeklaratsioon, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	33
Joonis 13. Töötamine, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	34
Joonis 14. Ümbrikupalga saamine, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	35
Joonis 15. Sotsiaalmaksu vajadus, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	36

Lisa 1. Ülevaade Narva noorte maksumoraali ja maksuteadlikkuse küsimustikust

Tere! Olen Sisekaitseakadeemia tolli ja maksunduse eriala 3. kursuse tudeng Edgar Lennuk. Ise pärit Narvast ja nüüd lõputöö kodulinna kohta. Kirjutan lõputööd teemal " Narva noorte maksumoraal ja maksuteadlikkus ". Töö eesmärgiks on välja selgitada Narva noorte maksumoraali ja maksuteadlikkuse. Küsimustikule vastamine on anonüümne. Küsimuste vastamisel palun MITTE KASUTADA interneti abi. PALUN VASTAKE LÕPUNI, 10-15 MIN VÕTAB AEGA.

1. Sugu / Пол *

- Naine / Женский
- Mees / Мужской

2. Vanus / Возраст *

- 17
- 18
- 19
- 20
- 21
- 22
- 23
- 24

3. Kool / Школа *

- Vanalinna Riigikool
- Narva Eesti Gümnaasium
- Narva Keeltelütseum

- Narva Pähklikmäe Gümnaasium
- Narva Kesklinna Gümnaasium
- Narva Kreenholmi Gümnaasium
- Narva Soldino Gümnaasium
- Narva Täiskasvanute Kool
- Narva Õigeusu Gümnaasium
- Narva Paju Kool
- Tartu Ülikooli Narva kolledž
- Ida-Virumaa Kutsehariduskeskus

4. Kas Teie teate mis on tulumaksudeklaratsioon? / Вы знаете что такое декларация о доходах? *

- Jah / Да
- EI / Нет
- Kuulsin / Слышал(а)

5. Kui suur on Eestis tulumaks? / Какой подоходный налог в Эстонии ? *

- 10%
- 20%
- 30%

6. Kui suur on Eestis sotsiaalmaks? / Какой социальный налог в Эстонии ? *

- 11%
- 22%
- 33%

7. Kes kogub Eesti riigis makse? / Кто собирает налоги в Эстонии? *

- Riigivalitsus / Правительство
 - Maksu- ja Tolliamet / Налогово- Таможенный департамент
 - Kohalik omavalitsus / Самоуправление
8. Kui suur on Eestis maksuvaba tulu kuus? / Какова в Эстонии величина дохода необлагаемого подоходным налогом в месяц? *
- kuni / до 500 eur
 - kuni / до 600 eur
 - kuni / до 700 eur
9. Kas Teie teate mis on "ümbrikupalk"? / Вы знаете что такое "зарплата в конверте" ?
- Jah / Да
 - EI / Нет
10. Oletame, et otsustate vaheajal minna tööle, kus tööandja tasub tehtud töö eest palka sularahas. Ta lisab veel, et sularahas makstes saate rohkem raha kätte kui ülekandega tasudes. Kas võtaksite tööandjalt sellise pakkumise vastu? / Допустим, Вы решили пойти на работу во время каникул, где работодатель платит за проделанную работу наличными. Еще он говорит, что оплата наличными даст вам больше денег, чем оплата переводом. Вы бы приняли такое предложение от работодателя? *
- Jah / Да
 - EI / Нет
11. Kui eelmises küsimuses vastasite eitavalt, siis palun kirjutage lühidalt MIKS? / Если ответили на предыдущий вопрос отрицательно, тогда объясните кратко ПОЧЕМУ? *

12. Kus Teie arvates teis kasvavatakse maksumoraali? / Как Вы думаете где в вас воспитывают налоговую мораль?

- Koolis / В школе
- Peres / В семье
- Mitte kusagil / Нигде
- Muu: _____

13. Kui teadlik Teie olete Eesti maksusüsteemist? / Насколько вы осведомлены о налоговой системе в Эстонии? *

- 1 – üldse ei tea / совсем не знаю
- 2 – pigem mitte teadlik / скорее не в курсе
- 3 – nii ja naa / итак и так
- 4 – pigem teadlik / довольно осведомлён
- 5 – väga teadlik / очень осведомлён

14. Kas Teie vanemad on kunagi esitanud tulumaksudeklaratsiooni? / Ваши родители когда-то подавали декларацию о доходах?

- Jah / Да
- EI / Нет
- Ei tea / Не знаю

15. Kas Teie arvates ametlike töökohtade puudus on põhjus noorte töötamiseks mitteametlikult? / Как вы думаете является ли нехватка рабочих мест для молодёжи причины работать неофициально?

- Jah / Да
- EI / Нет

- Võibolla / Возможно
- Muu: _____

16. Kas Teie olete kunagi saanud ümbrikupalka? / Вы когда-нибудь получали "зарплату в конверте" ? *

- Jah / Да
- EI / Нет

17. Viimane küsimus: Milleks on vajalik sotsiaalmaks? / Последний вопрос: Для чего нужен социальный налог? *

- Pensionikindlustuseks / Пенсионное страхование
- Riiklikuks ravikindlustuseks / Государственное страхование здоровья
- Tänavate/teede parandamiseks / Для ремонта улиц, дорог
- Õpetajate palga maksmiseks / Оплачивать зарплату учителям

Lisa 2. Narva haridusasutuste nimekiri

Ida-Virumaa Kutsehariduskeskus

Narva 6 Kool (mitte gümnaasium)

Narva Eesti Gümnaasium

Narva Keeltelütseum

Narva Kesklinna Gümnaasium

Narva Kreenholmi Gümnaasium

Narva Paju Kool

Narva Pähklimäe Gümnaasium

Narva Soldino Gümnaasium

Narva Täiskasvanute Kool

Narva Õigeusu Gümnaasium

Tartu Ülikooli Narva kolledž

Vanalinna Riigikool